

Tanja van der Lippe
Marry Niphuis-Nell

Rijswijk, april 1994

**Ontwikkelingen in de verdeling van
onbetaalde arbeid over vrouwen en mannen,
1975-1990**

De tekst van dit Werkdocument is bedoeld als een hoofdstuk voor de *Sociale atlas van de vrouw, deel 4*, dat zal gaan over de situatie van vrouwen (en mannen) in de primaire leef sfeer en zal verschijnen in 1995.

INHOUD

1	INLEIDING	5
2	BETAALDE EN ONBETAALDE ARBEID: EEN OVERZICHT	7
3	INZICHTEN IN DE DEELNAME VAN MANNEN EN VROUWEN AAN DE HUISHOUELIJKE SECTOR	11
3.1	Inleiding	11
3.2	Vier oriëntaties ter verklaring van de deelname aan het huishouden	12
3.3	Vier verwachtingen voor ontwikkelingen in de deelname aan het huishouden tussen 1975 en 1990	13
4	MOGELIJKHEDEN EN BEPERKINGEN VAN DE GEBRUIKTE ONDERZOEKSGEGEVENS	17
	Noot	18
5	ONTWIKKELINGEN IN HUISHOUELIJKE EN GEZINSTAKEN	19
5.1	De diverse huishoudelijke en gezinstaken	19
5.2	Thuiswonende kinderen	21
5.3	Alleenstaanden	23
5.4	Samenwonenden	25
5.4.1	Arbeidsparticipatie van vrouwen	25
5.4.2	Levensfase	29
5.4.2.1	Samenwonenden zonder kinderen	29
5.4.2.2	Samenwonenden met kinderen	31
5.4.3	Gewaardeerde en minder gewaardeerde huishoudelijke en gezinstaken	35
5.4.4	Huishoudelijke hulp	39
5.5	Bijdrage van verschillende kenmerken aan de huishoudelijke en gezinstaken	40
5.6	De balans opgemaakt	42
5.6.1	De ontwikkelingen samengevat	42
5.6.2	De stand van zaken anno 1990	46
	Noten	49
6	ONTWIKKELINGEN IN VRIJWILLIGERSWERK	51
7	SAMENVATTING EN CONCLUSIES	55
	LITERATUUR	61

1 INLEIDING

Hoewel er meestal over arbeid als betaalde arbeid wordt gesproken, zijn ook huishoudelijk werk, doe-het-zelf-werkzaamheden en vrijwilligerswerk een vorm van arbeid, zij het onbetaalde. Dit hoofdstuk gaat over de deelname van mannen en vrouwen aan diverse vormen van onbetaalde arbeid. Tot het terrein van onbetaalde arbeid worden de volgende activiteiten gerekend: huishoudelijke en gezinstaken (huishoudelijk werk, zorg voor kinderen en andere huisgenoten, en doe-het-zelf-werkzaamheden), en vrijwilligerswerk (familiehulp, hulpverlening ten behoeve van niet-familieleden en diverse activiteiten voor politieke, religieuze en maatschappelijke organisaties). De meeste aandacht zal in dit hoofdstuk uitgaan naar de verdeling van huishoudelijke en gezinstaken tussen mannen en vrouwen en de verschuivingen daarin van 1975 tot en met 1990. Het hoofdstuk is grotendeels gebaseerd op een vergelijkende analyse van tijdbudgetgegevens uit 1975, 1980, 1985 en 1990.

Allereerst wordt in paragraaf 2 een overzicht gegeven van de tijdsbesteding aan betaalde en onbetaalde arbeid en van de algemene ontwikkelingen die deze tijdsbesteding hebben beïnvloed. Vervolgens wordt in paragraaf 3 ingegaan op eerder verkregen inzichten in deelname aan huishoudelijke en gezinstaken en worden op grond hiervan verwachtingen ten aanzien van de ontwikkelingen in huishoudelijke en gezinstaken van mannen en vrouwen geformuleerd. De gegevens voor de analyses in dit hoofdstuk worden besproken in paragraaf 4. Vervolgens gaat het in paragraaf 5 om de ontwikkelingen in huishoudelijke en gezinstaken voor diverse huishoudenstypen. Allereerst passeren daartoe in paragraaf 5.1 de verschillende omschrijvingen die van huishoudelijke arbeid zijn gegeven en wordt de tijdsbesteding aan de diverse sub-huishoudelijke taken weergegeven. In paragraaf 5.2 staat de tijdsbesteding van thuiswonende kinderen centraal. In paragraaf 5.3 wordt dieper ingegaan op de huishoudelijke en gezinstaken van alleenstaanden. In paragraaf 5.4 is aandacht voor de ontwikkelingen in tijdsbesteding van samenwonenden en de invloed van relevante omstandigheden daarbij. In paragraaf 5.4.1 komt de invloed van de toegenomen arbeidsmarktparticipatie van vrouwen op de verdeling van huishoudelijke en gezinstaken aan de orde. In paragraaf 5.4.2 wordt aandacht besteed aan de invloed van de levensfase van het paar op de verdeling van huishoudelijke taken. Er wordt daarbij gekeken naar de relatie tussen huishoudelijke taken en de leeftijd van samenwonenden zonder kinderen en naar de relatie tussen huishoudelijke taken en de leeftijd van de kinderen onder samenwonenden met kinderen. In paragraaf 5.4.3 komen de meer en minder gewaardeerde taken van het huishouden ter sprake. In paragraaf 5.4.4 wordt ingegaan op de aanwezigheid van een huishoudelijke hulp. Voor de bijdrage die elk van de onderscheiden omstandigheden levert aan de tijd besteed aan huishoudelijke en gezinstaken is speciale aandacht in paragraaf 5.5. In paragraaf 5.6 wordt de balans opgemaakt van de ontwikkelingen in deelname aan huishoudelijke en gezinstaken tussen 1975 en 1990 en wordt de stand van zaken weergegeven voor het meest recente onderzoek, 1990. In paragraaf 6 komen de deelname aan vrijwilligerswerk en de verschuivingen daarin tussen 1975 en 1990 aan de orde. Paragraaf 7 geeft een samenvatting weer.

2 BETAALDE EN ONBETAALDE ARBEID: EEN OVERZICHT

De afgelopen jaren hebben zich een aantal ontwikkelingen voorgedaan met verstrekkende gevolgen voor het tijdbudget van mannen en vrouwen (SCP 1992). Een eerste ontwikkeling betreft de forse toename van (gehuwde) vrouwen op de arbeidsmarkt. Zo werkten in 1960 25% van de vrouwen behorende tot de potentiële beroepsbevolking, in 1975 32% en in 1990 54%. Het percentage gehuwde vrouwen dat betaalde arbeid verricht is nog sterker gestegen, namelijk van 7% in 1960 tot 47% in 1990 (CBS 1960, 1990 en 1992a).

Tabel 2.1 waarin de deelname aan onbetaalde en betaalde arbeid van mannen en vrouwen van 1975 tot en met 1990 is weergegeven, is een bevestiging van deze ontwikkeling. Vrouwen zijn inderdaad meer tijd gaan besteden aan betaalde arbeid. Deze toegenomen arbeidsdeelname heeft consequenties gehad voor de huishoudelijke en gezinstaken van mannen en vrouwen en met name voor het huishoudelijk werk. Vrouwen zijn minder tijd gaan besteden aan huishoudelijke en gezinstaken. Hiermee hangt samen dat mannen meer zijn gaan doen in het huishouden. Besteedden vrouwen in 1975 2,7 keer zoveel tijd aan huishoudelijke en gezinstaken als mannen, in 1990 is dit 2,1 keer zoveel. Ook uit tabel 2.1, waar verschillende achtergrondkenmerken over mannen en vrouwen zijn opgenomen in 1975 en in 1990, valt op dat vrouwen meer betaalde arbeid zijn gaan verrichten. Er is een groter percentage vrouwen met een betaalde baan in 1990 in vergelijking tot 1975, en ook het percentage mannen met een werkende partner is over de jaren heen toegenomen.

Tabel 2.1 Tijdsbesteding aan betaalde en onbetaalde arbeid van vrouwen en mannen van 12 jaar en ouder, 1975-1990 (in uren per week)

	vrouwen				mannen				totaal			
	1975	1980	1985	1990	1975	1980	1985	1990	1975	1980	1985	1990
onbetaalde arbeid												
waarvan:												
huishoudelijke en gezinstaken	36,2	37,4	36,7	33,3	14,9	16,0	17,3	17,0	25,6	26,8	27,2	25,2
huishoudelijk werk	33,7	35,2	34,3	30,7	12,4	13,8	14,8	14,6	23,2	24,6	24,7	22,7
zorg voor kinderen en andere huisgenoten	25,5	25,2	24,3	22,3	7,0	7,7	8,9	8,9	16,4	16,6	16,7	15,7
doe-het-zelf-werk	3,1	3,8	3,5	3,6	1,2	1,3	1,2	1,3	2,2	2,6	2,4	2,4
vrijwilligerswerk	5,1	6,1	6,5	4,8	4,2	4,7	4,7	4,4	4,7	5,4	5,6	4,6
vrijwilligerswerk	2,5	2,2	2,4	2,6	2,4	2,3	2,5	2,5	2,5	2,2	2,4	2,5
betaalde arbeid	6,1	6,1	6,8	8,8	23,7	22,1	21,6	24,5	14,8	14,0	14,1	16,6
totaal onbetaalde en betaalde arbeid	42,3	43,5	43,5	42,0	38,6	38,1	39,0	41,6	40,5	40,9	41,3	41,8

Bron: SCP (TBO'75, '80, '85, '90) (n=1.309, 2.730, 3.262 en 3.158) gewogen resultaten

Een tweede ontwikkeling met belangrijke gevolgen voor het tijdbudget, is de afname van de huishoudensomvang. Dit is met name toe te schrijven aan de groei van het aantal eenpersoonshuishoudens. De afname van het gemiddeld kindertal, de toename van het aantal eenoudergezinnen en de toename van het aantal tweepersoonshuishoudens hebben er ook toe bijgedragen. Uit tabel 2.2 kan deze ontwikkeling worden afgelezen. Er is een relatieve toename van het aantal alleenstaanden en huishoudens zonder kinderen te zien. Gevolg van deze huishoudensverdunding is enerzijds dat er binnen het huishouden in totaal minder behoefte aan huishoudelijke en gezinstaken bestaat. Anderzijds is er doordat men met gemiddeld minder mensen woont, per persoon meer werk te verzetten. Doordat er minder mensen profiteren van het geleverde werk, is er sprake van afnemende schaalvoordelen (Hagenaars en Wunderink-Van Veen 1990). Eén

maaltijd voor twee personen is bijvoorbeeld voordeliger en in minder tijd klaar te maken dan voor twee personen een afzonderlijke maaltijd.

Tabel 2.2 Verdeling van kenmerken over vrouwen en mannen van 12 jaar en ouder, 1975-1990 (in procenten)

	vrouwen		mannen	
	1975	1990	1975	1990
betaalde baan				
0 uur per week	70	61	36	35
1-9 uur per week	11	11	7	6
10-29 uur per week	9	15	8	9
≥ 30 uur per week	10	13	49	50
totaal	100	100	100	100
positie in het huishouden				
thuiswonend kind	29	17	30	22
alleenstaande	11	20	3	12
samenwonend zonder thuiswonende kinderen	20	28	27	35
samenwonend met jongste kind > 14 jaar	7	6	9	6
samenwonend met jongste kind 6-14 jaar	15	13	14	13
samenwonend met jongste kind 0-5 jaar	15	12	17	12
alleenstaande ouder	3	4	0	0
totaal	100	100	100	100
partner				
geen partner	44	41	33	35
partner werkt niet	15	15	53	44
partner werkt wel	41	44	14	21
totaal	100	100	100	100

Bron: SCP (TBO'75 en '90) (n=1.309 en 3.158) gewogen resultaten

Een derde belangrijk verschijnsel dat van invloed was op het tijdbudget, is dat tegen het einde van de jaren zeventig een grote groep is ontstaan die vanwege werkloosheid, arbeidsongeschiktheid of vervroegde uittreding geen beroepsarbeid meer verricht. Als gevolg hiervan is de tijd die gemiddeld door mannen van middelbare leeftijd alsmede door personen met alleen lager onderwijs aan betaald werk wordt besteed tussen 1975 en 1990 sterk afgenomen. Om na te gaan wat het effect hiervan is geweest voor de tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken, is in tabel 2.3 de tijd besteed aan huishoudelijke en betaalde arbeid uitgesplitst naar opleiding en leeftijd van mannen en vrouwen in 1975 en 1990. Mannen van 50 tot en met 64 jaar blijken minder tijd te zijn gaan besteden aan betaald werk en juist meer tijd aan huishoudelijke en gezinstaken. Voorts besteedden lager opgeleide mannen in 1975 al minder tijd aan betaald werk dan hoger opgeleide mannen, en dit verschil is over de jaren toegenomen. Hun positie op de arbeidsmarkt is verder verslechterd. Lager opgeleide mannen besteden wel meer tijd aan het huishouden dan de hoger opgeleiden. Bij vrouwen is het verschil in tijd besteed aan huishoudelijke en gezinstaken tussen lager en hoger opgeleiden over de jaren eveneens sterker geworden. Hoger opgeleide vrouwen (hbo en wo) besteden over het algemeen steeds meer tijd aan betaald werk en steeds minder tijd aan huishoudelijke en gezinstaken.

Een vierde verschijnsel, vooral van belang voor de tijdsbesteding van jongeren, is de toestroom van jongeren naar het voortgezet en hoger onderwijs. Bij beide seksen is het aantal studerende jongeren over de jaren heen toegenomen, maar toch vooral bij jonge vrouwen. De achterstand die zij qua onderwijsniveau hadden op jonge mannen hebben ze vanaf 1970 ingelopen. De gevolgen voor tijd besteed aan huishoudelijke en gezinstaken zijn daarmee vooral zichtbaar bij jonge vrouwen en minder bij jonge mannen. Dit is ook te zien in tabel 2.3. Jonge vrouwen van 12 tot en met 19 jaar besteden in 1990 minder tijd aan huishoudelijke en gezinstaken dan in 1975.

Tabel 2.3 Tijdsbesteding aan betaalde arbeid en huishoudelijke en gezinstaken van vrouwen en mannen van 12 jaar en ouder, naar opleidingsniveau en leeftijd, 1975-1990 (in uren per week)

	vrouwen				mannen			
	huishoudelijke en gezinstaken		betaalde arbeid		huishoudelijke en gezinstaken		betaalde arbeid	
	1975	1990	1975	1990	1975	1990	1975	1990
opleiding ^a								
lager onderwijs, vglo, lavo	39,3	36,3	3,1	1,4	17,0	21,6	20,2	11,4
lbo, mavo	40,3	37,9	6,2	7,0	12,7	16,4	33,3	28,4
havo, vwo, mbo	30,4	32,6	12,3	14,4	13,4	15,3	28,5	30,8
hbo, wo	36,0	29,2	10,2	15,1	11,4	14,7	34,7	32,3
leeftijd								
12-19 jaar	10,2	7,0	8,9	6,3	5,8	5,7	7,5	6,3
20-34 jaar	38,0	29,9	11,0	15,6	11,6	12,6	35,3	31,9
35-49 jaar	43,1	39,0	5,0	9,6	13,5	14,1	31,7	37,8
50-64 jaar	39,3	35,0	2,5	4,9	13,4	18,2	28,5	18,7
65 jaar en ouder	34,3	32,9	0,2	0,2	22,2	25,2	2,9	1,4

^a Betreft personen van 18 jaar en ouder.

Bron: SCP (TBO'75 en '90) (n=1.309 en 3.158) gewogen resultaten

Tot dusver is een beeld gegeven van de veranderingen die in het algemeen hebben plaatsgevonden in het tijdbudget van mensen. In paragraaf 3 worden verwachtingen geformuleerd voor veranderingen in de deelname aan huishoudelijke en gezinstaken van mannen en vrouwen tussen 1975 en 1990. Deze verwachtingen zijn deels gebaseerd op de hier gegeven vier ontwikkelingen.

3 INZICHTEN IN DE DEELNAME VAN MANNEN EN VROUWEN AAN DE HUISHOUDELIJKE SECTOR

3.1 Inleiding

Van oudsher dragen vrouwen de zorg voor het huishouden en de kinderen. In de verschillende historische perioden werd in Nederland aan onbetaald werk een verschillende betekenis toegedicht. Zo was in de zeventiende eeuw huishoudelijk werk een manier voor vele vrouwen om hun competentie als huisvrouw en echtgenote te tonen; vanaf 1800 werd het huishoudelijk werk en met name het schoonmaken ook als vorm van deugdzaamheid en civilisatie gezien; en tegenwoordig is het schoonmaken binnenshuis voor een aantal vrouwen een noodzakelijk kwaad geworden dat instrumenteel moet worden aangepakt en kent men aan de zorg voor kinderen een veel groter belang toe (Van Daalen 1993).

In alle tijden is de status van onbetaalde arbeid echter onduidelijk geweest. Lange tijd werd met 'arbeid' betaalde arbeid bedoeld en bleef de onbetaalde arbeid van vrouwen en mannen onderbelicht en onzichtbaar in statistieken en overige onderzoeken. In werkelijkheid bestaat er geen scherpe grens tussen betaalde en onbetaalde bezigheden. Eten koken, zorg voor kinderen en tuinieren zijn bezigheden die zowel beroepsmatig als buiten beroepsverband worden verricht. Op een kok van een verzorgingstehuis rust de plicht om zijn dagelijkse werkzaamheden te verrichten, maar ook op degene die een kind heeft te verzorgen. In de afgelopen decennia is de aandacht meer en meer gevestigd op onbetaald werk en is deze 'informele economie' naast de 'formele economie', de betaalde arbeid, gezet. Tussen beide economieën blijken verschuivingen te zijn opgetreden. Enerzijds is er sprake geweest van een overheveling van onbetaalde activiteiten naar de marktsector. De aard van het werk van de huisvrouw is bijvoorbeeld sterk veranderd door het gebruik van kant-en-klare-maaltijden en door de verzorging van bejaarden in tehuizen. Anderzijds zijn activiteiten van de marktsector verschoven naar de onbetaalde sector. Een voorbeeld hiervan is het inschakelen van (vrouwelijke) vrijwilligers in de bejaardenzorg. Om de betekenis van onbetaalde arbeid voor de economie aan te geven, is voorgesteld om deze bij het nationaal produkt te rekenen (Bruyn-Hundt 1985). Onbetaalde arbeid draagt immers bij tot de welvaart van een samenleving.

De inhoud van het werk thuis is door de opgekomen monetarisering van huishoudelijke taken sinds de twintigste eeuw veranderd. Monetarisering heeft betrekking op het vervangen van het zelf verrichten van huishoudelijke arbeid door het kopen van de desbetreffende goederen of diensten (kant-en-klare-maaltijden, eten buitenshuis, was naar de wasserij, aanschaffen van een vaatwasmachine, aantrekken huishoudelijke hulp). Op onderdelen heeft de monetarisering tot een vermindering van huishoudelijk werk geleid. Zo neemt een huishoudelijke hulp bijvoorbeeld een deel van het werk thuis over. De mechanisering, als vorm van monetarisering, heeft de tijd die vrouwen besteden aan het huishouden echter niet verminderd. Anders dan men zou verwachten, zo blijkt uit een onderzoek van Oakley (1976) onder Engelse huisvrouwen, maakten vrouwen in de jaren zeventig zeker niet minder werk van het huishouden ten gevolge van mechanisering dan hun moeders en grootmoeders hebben gedaan. De tijdsbesparing die elektrische apparaten hun opleverde, deden ze teniet door hun normen te verhogen en hun taken steeds uit te breiden. Het is de vraag of dat in de recente periode ook nog geldt.

De deelname aan huishoudelijke en gezinstaken is met name veranderd door de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen de laatste decennia. Vrouwen met een betaalde baan besteden aanzienlijk minder tijd aan huishoudelijke bezigheden dan voltijds huisvrouwen. Dit neemt niet weg dat ook deze vrouwen de hoofdverantwoordelijke blijven voor de huishoudelijke zorg. De tijd die mannen in het huishouden investeren, is bescheiden mede doordat de voornaamste taak van mannen de inkomensverwerving is gebleven.

3.2 Vier oriëntaties ter verklaring van de deelname aan het huishouden

Verklaringen voor de verdeling van taken zijn vanuit ten minste vier invalshoeken gegeven (Van der Lippe et al. 1993). Deze vier verklaringen betreffen met name de verdeling van huishoudelijke en gezinstaken en niet de verdeling van onbetaalde werkzaamheden in zijn geheel.

Een eerste veronderstelling is dat normatieve opvattingen van vrouwen en mannen ten aanzien van rollen die zij in het dagelijkse leven behoren te vervullen, hun deelname aan huiselijke taken beïnvloeden. Mannen en vrouwen krijgen al van jongs af aan geleerd hoe zij zich behoren te gedragen en deze veelal sekse-specifieke rolverwachtingen internaliseren ze tot eigen opvattingen. Ze geven ook zelf de voorkeur aan het voorgeschreven gedrag. Rolpatronen worden door de sociale omgeving aangemoedigd. Nog niet lang geleden werden alle jongens gesocialiseerd om later de kostwinnersrol te vervullen en meisjes om de zorg voor de kinderen en het huishouden op zich te nemen. In 1991 blijkt uit opinie-onderzoek dat tweederde deel van de Nederlandse bevolking voor een gelijkere verdeling van huishoudelijk werk onder mannen en vrouwen is, en circa 80% acht het huishouden evengoed de verantwoordelijkheid van de man als van de vrouw (SCP 1992: 467). Of een dergelijke opinie-meting goed zicht geeft op opvattingen van mannen en vrouwen, is echter de vraag. Hoewel de belangrijkste socialisatie in de jeugd gebeurt, vindt ook op latere leeftijd een voortdurend proces van de- en resocialisatie, van af- en bijleren plaats. Socialisatie is in ruime zin dus een proces dat zich gedurende het gehele leven van de mens afspeelt (Rademaker 1978).

Volgens een tweede oriëntatie worden verschillen in deelname aan huishoudelijke arbeid van mannen en vrouwen verklaard uit verschillen in de sociaal-economische hulpbronnen waarover dezen beschikken. Dit verschil zou de basis voor onderhandelingsprocessen in het huishouden vormen: degene met meer hulpbronnen oefent meer macht uit in de relatie en zal minder in het huis doen dan zijn of haar partner (Blood en Wolfe 1960). De impliciete veronderstelling is hierbij dat huishoudelijke arbeid door beide partners als een onaangename bezigheid wordt ervaren. Het is bekend dat vrouwen altijd over minder sociaal-economische hulpbronnen als opleiding, beroep en inkomen hebben kunnen beschikken als mannen, en dit zou hun grotere aandeel in huishoudelijke arbeid verklaren. Door toegenomen opleidingskansen en een grotere arbeidsmarktparticipatie van vrouwen de laatste decennia, is het verschil in sociaal-economische hulpbronnen met hun partner verkleind. Naar verwachting zou dit ook tot een verschuiving in huishoudelijke bezigheden hebben moeten leiden. Recentelijk wordt vanuit machtstheoretisch perspectief onderzoek verricht naar de onderhandelingen die tussen partners over de verdeling van taken plaatsvinden. Een verbetering van sociaal-economische hulpbronnen van vrouwen zou namelijk geen garantie blijken te zijn voor een herverdeling van de taken thuis. In paragraaf 5.4 waar de verdeling van taken tussen samenwonenden aan de orde komt, wordt ingegaan op dergelijk onderzoek.

Een derde verklaring is dat de waarde van tijd en geld voor mannen en vrouwen hun deelname aan betaalde en huishoudelijke arbeid zouden bepalen. Dit idee is gebaseerd op de door Becker (1965) geïntroduceerde economische theorie over de allocatie van tijd. De gedachtengang is als volgt. Mensen beschikken over kennis en vaardigheden en dit kan beschouwd worden als hun menselijk kapitaal. Net als financieel kapitaal pogen mensen dit kapitaal op de meest winstgevendende manier in te zetten. Bij de verdeling van tijd over betaalde en huishoudelijke taken zouden mannen en vrouwen zich laten leiden door hun hoeveelheid menselijk kapitaal, uitgedrukt in hun potentiële waarde op de arbeidsmarkt. Naarmate ze meer kunnen verdienen is hun tijd kostbaarder en hun deelname aan huishoudelijke arbeid 'duurder'. Empirisch onderzoek laat inderdaad zien dat naarmate vrouwen meer kunnen verdienen zij minder huishoudelijke taken verrichten. Mannen die minder kunnen verdienen doen meer thuis (Homan et al. 1986). Voor de verdeling van huishoudelijke en betaalde taken bij samenwonenden betekent deze gedachtengang het volgende. Degene die relatief produktiever is in betaald werk zal dat werk voor zijn of haar rekening nemen, en het huishoudelijk werk zal voor rekening worden genomen door degene die daar meer productief in is (Becker 1981).

Bij deze drie verklaringen gaat het om zowel deelname aan betaalde als huishoudelijke arbeid. Bij een vierde verklaring wordt uitgegaan van de deelname aan betaald werk en deze beïnvloedt die aan het huishouden. De verklaring wordt gezocht bij vraag- en aanbodfactoren (Knulst en Van Beek 1990). De hoeveelheid tijd die mannen en vrouwen aan het huishouden besteden, zou afhangen van de tijd die zij beschikbaar hebben voor dergelijke activiteiten. Werken mannen en vrouwen veel uren buitenshuis, dan houden ze weinig tijd over voor huishoudelijke taken. Niet alleen de beschikbare tijd zou een rol spelen maar ook de behoefte binnen het huishouden daaraan. Zo heeft de samenstelling van het huishouden een directe invloed op de zorgbehoefte binnen het huishouden: een alleenstaande kent alleen de zorg voor zichzelf; bij samenwonenden wordt de behoefte aan zorg mede bepaald door de partner; de aanwezigheid van kinderen en met name van jonge kinderen intensificeert de behoefte aan huishoudelijk werk en zorg voor kinderen verder. Daarnaast beperkt de toegenomen participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt de mogelijkheid om de van oudsher aan hen toegewezen taken volledig uit te voeren. Aangenomen dat voor het functioneren van het huishouden het verrichten van een zekere hoeveelheid huishoudelijke taken nodig is, leidt dit tot een grotere vraag naar de deelname van de man in het huishouden. Inderdaad blijkt het buitenshuis werken van vrouwen gepaard te gaan met een minder ongelijke verdeling van taken binnenshuis. Soms doet hun partner werkelijk meer in het huishouden (Barnett en Baruch 1987); soms stijgt het aandeel van de man wel, niet omdat hij meer doet maar omdat zijn vrouw minder doet (Geerken en Gove 1983; Van der Lippe 1993).

3.3 Vier verwachtingen voor ontwikkelingen in de deelname aan het huishouden tussen 1975 en 1990

Op grond van de vier beschreven oriëntaties zijn verwachtingen te formuleren voor de ontwikkelingen in de deelname aan huishoudelijke en gezinstaken tussen 1975 en 1990. Daarbij maken we onderscheid tussen uitspraken die de ontwikkelingen in de deelname van alle mannen en vrouwen aan huishoudelijke en gezinstaken betreffen en uitspraken die alleen samenwonenden betreffen. Bij het beschrijven verderop van de ontwikkelingen in de tijdsbesteding vormen deze verwachtingen een hulpmiddel. Het ligt evenwel niet in de bedoeling om ze aan een uitgebreide toetsing te onderwerpen: ze zijn veeleer bedoeld om de verschillende oorzaken voor een bepaalde tijdsbesteding en voor verschuivingen daarin te illustreren.

Met betrekking tot normatieve opvattingen is het aannemelijk dat de sekse-specifieke socialisatie van kinderen en jongeren is verminderd na 1970. Afgemeten aan de ontwikkelingen in het opinieklimaat op het terrein van emancipatie, zoals gemeten in SCP-onderzoek Culturele veranderingen (SCP 1992), is het tevens voor de gehele bevolking - van alle leeftijden - waarschijnlijk dat sekse-specifieke normen zijn verzwakt tussen 1975 en 1990. Naar verwachting hebben dergelijke veranderingen consequenties gehad voor zowel de deelname van mannen en vrouwen aan huishoudelijke taken als voor de verdeling van taken tussen partners. Uitgaande van de *sekse-specifieke socialisatie* van mannen en vrouwen is te verwachten dat de verzwakking van sekse-specifieke rolvoorschriften tussen 1975 en 1990 zal hebben geleid tot een afname van huishoudelijke en gezinstaken bij (met name jonge) vrouwen en een toename bij (met name jonge) mannen.

Verwachtingen op basis van sociaal-economische hulpbronnen raken alleen de verdeling van huishoudelijke en gezinstaken tussen partners, aangezien het om het verschil in hulpbronnen tussen mannen en vrouwen gaat. Het opleidingsniveau van zowel jonge vrouwen als van jonge mannen is de afgelopen decennia gestegen, maar van jonge vrouwen sneller dan van jonge mannen, zoals bleek uit de vorige paragraaf. Binnen relaties van jonge vrouwen en mannen is daardoor het opleidingsniveau van partners vrijwel gelijk geworden (Niphuis-Nell 1992). Wat betreft de hulpbron 'opleidingsniveau' hebben jonge vrouwen dus inmiddels een even goede uitgangspositie als hun partner. Ten aanzien van de hulpbron 'inkomen' geldt dit nog niet, dat wil zeggen de uitgangspositie van vrouwen - ook van jonge vrouwen - is nog immer (veel) slechter dan die van hun partner. Jonge vrouwen kiezen vaak nog voor studierichtingen die minder kansrijk zijn op de arbeidsmarkt dan jonge mannen, hoewel dit verschil wel aan het afnemen is (Van der Lippe en Van Doorne-Huiskes 1994). Wel is

voor alle leeftijdscategorieën de ongelijkheid in inkomen tussen partners in de afgelopen decennia verminderd (Hooghiemstra en Niphuis-Nell 1993). Op basis van de *relatieve hulpbronnen* van paren is te verwachten dat de verbeterde onderhandelingspositie tussen 1975 en 1990 van vrouwen ten opzichte van hun partner als gevolg van een vermindering van het verschil tussen partners in de hulpbronnen opleiding en inkomen, zal hebben geleid tot een afname van huishoudelijke en gezinstaken bij samenwonende vrouwen en een toename bij samenwonende mannen.

Volgens de economische theorie over de allocatie van tijd zullen mannen en vrouwen minder huishoudelijke arbeid en meer betaalde arbeid verrichten naarmate zij meer kunnen verdienen. Doordat tussen 1975 en 1990 het opleidingsniveau van vrouwen en mannen is gestegen (en daarmee hun verdien capaciteit is toegenomen), zullen ze naar verwachting meer tijd aan betaalde arbeid en minder tijd aan huishoudelijke arbeid zijn gaan besteden. De produktiviteit van vrouwen zal relatief meer zijn toegenomen dan die van mannen door hun sneller gestegen opleidingsniveau, ook al kiezen vrouwen nog steeds voor opleidingen waarin over het algemeen minder geld is te verdienen. Voor de verdeling van huishoudelijke taken tussen partners betekent dit het volgende. Mannen zijn nog altijd aanzienlijk produktiever in betaalde arbeid dan hun partner (ze verdienen meer) en het is aannemelijk dat vrouwen nog altijd produktiever in huishoudelijke arbeid zijn dan hun partner. Het toegenomen opleidings- en inkomensniveau van vrouwen ten opzichte van hun man, heeft echter wel tot een kleiner verschil in relatieve produktiviteit tussen partners geleid. Uitgaande van de *relatieve produktiviteit* van mannen en vrouwen is te verwachten dat de toegenomen produktiviteit tussen 1975 en 1990 van mannen en vrouwen zal hebben geleid tot een afname van huishoudelijke en gezinstaken; voor vrouwen zal dit effect naar verwachting sterker zijn. Met betrekking tot samenwonenden zal het afgenomen verschil in relatieve produktiviteit geleid hebben tot een gelijkere verdeling van huishoudelijke en gezinstaken.

Ten vierde bezien we de ontwikkelingen vanuit de beschikbaarheid voor en behoefte aan huishoudelijke taken van mannen en vrouwen. De toegenomen arbeidsmarktparticipatie van vrouwen van 18 tot 65 jaar tussen 1975 en 1990 heeft geleid tot een verminderde beschikbaarheid van hen voor huishoudelijke en gezinstaken. Wanneer zij samenwonen betekent dit dat er een grotere behoefte aan de deelname van hun man in het huishouden kan zijn ontstaan. Daarnaast heeft de groep mannen van 50 tot en met 64 jaar, door hun afgenomen arbeidsmarktparticipatie, meer tijd beschikbaar voor het huishouden. Uitgaande van de *beschikbaarheid voor en behoefte aan* huishoudelijke en gezinstaken is te verwachten dat de afgenomen beschikbaarheid tussen 1975 en 1990 van vrouwen van 18 tot 65 jaar voor huishoudelijke en gezinstaken en de daardoor bij samenwonende vrouwen toegenomen behoefte aan huishoudelijke taken van de man, zal hebben geleid tot een afname van huishoudelijke en gezinstaken bij vrouwen en bij samenwonende vrouwen tot een toename hiervan bij hun man. De toegenomen beschikbaarheid van mannen tussen 50 en 65 jaar voor huishoudelijke en gezinstaken tussen 1975 en 1990 zal hebben geleid tot een toename hiervan bij deze mannen.

Met deze verwachtingen wordt gepoogd de verschillende mechanismen duidelijk te maken die een rol spelen bij veranderingen in tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken. Voor specifieke groepen mannen en vrouwen blijken deze mechanismen verschillend uit te werken, zodat het moeilijk is om een precieze richting aan te geven van de veranderingen in tijdsbesteding tussen 1975 en 1990. Globaal genomen kan echter wordt verwacht dat mannen in het algemeen meer zijn gaan doen in het huishouden tussen 1975 en 1990 en vrouwen minder. Wat betreft samenwonenden wijzen de vier mechanismen alle in dezelfde richting: de omvang van huishoudelijke en gezinstaken van samenwonende vrouwen zal zijn afgenomen tussen 1975 en 1990 en van samenwonende mannen toegenomen. Per saldo zal dan de verdeling tussen samenwonende mannen en vrouwen minder ongelijk zijn geworden.

In de volgende paragrafen worden de veranderingen in onbetaald werk apart bekeken voor diverse subcategorieën vrouwen en mannen die qua levensfase en positie in het huishouden vergelijkbaar zijn. Centraal staat daarbij de tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken van samenwonenden

met en zonder kinderen. Immers alleen bij dit huishoudenstype is na te gaan of en onder welke omstandigheden een herverdeling van huishoudelijke en gezinstaken over de afgelopen jaren heeft plaatsgevonden. Echter ook de tijdsbesteding van alleenstaanden en thuiswonende kinderen zullen de revue passeren. Steeds wordt bij de beschrijving teruggegrepen op de hier geformuleerde verwachtingen. Zoals eerder gezegd gaat het daarbij niet om een uitgebreide toetsing, maar om het illustreren van de verschillende mechanismen die een rol spelen.

4 MOGELIJKHEDEN EN BEPERKINGEN VAN DE GEBRUIKTE ONDERZOEKSGEGEVENS

Voor de onderhavige analyse wordt gebruik gemaakt van tijdsbestedingsonderzoek uit 1975, 1980, 1985 en 1990 (Batenburg en Knulst 1993). De steekproeven onder de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder zijn tijdens overeenkomstige najaarsweken in 1975-1990 steeds op dezelfde wijze volgens het dagboekstelsel onderzocht. De respondenten hebben in feite een week lang, of 672 keer, de vraag beantwoord: 'Wat deed U dit kwartier?', en dit ingevuld in een dagboek met ca. 180 voorgestructureerde categorieën (Knulst en Van Beek 1990). Deze methode blijkt de meest betrouwbare manier te zijn om de tijdsbesteding van mensen te meten (Juster en Stafford 1991), en geeft een aanvaardbare benadering van de realiteit (Batenburg en Knulst 1993). Het wordt respondenten niet eenvoudig gemaakt hun favoriete activiteiten breed uit te meten en besloomingen of allerlei triviale bezigheden over het hoofd te zien. Het eigenlijke onderzoeksobject wordt hierdoor niet eenzijdig uitvergroot zoals in gespecialiseerde enquêtes wel gebeurt.

Terwijl een breed opgezet onderzoek dus voordelen heeft voor specifieke vraagstellingen, betekent dit ook dat niet op elk onderzoeksterrein diep kan worden ingegaan. Ten eerste is in het hier gebruikte tijdsbestedingsonderzoek wat betreft huishoudelijke activiteiten, niet naar secundaire activiteiten gevraagd.¹ Het nadenken over het boodschappenlijstje tijdens het autorijden is dus niet geschreven als secundaire activiteit onder 'organiseren van het huishouden' maar als primaire activiteit onder 'autorijden'. Een ander voorbeeld is het begeleiden van kinderen dat vaak een secundaire activiteit vormt (tijdens eten, maaltijden klaarmaken en andere huishoudelijke activiteiten). Het leidt mogelijk tot een onderschatting van de tijdsbesteding aan kinderbegeleiding. Ten tweede kan 'de emotionele opvang' van gezinsleden niet met tijdsbestedingsonderzoek worden gemeten. Hieronder valt het opvangen en reguleren van spanningen, het koesteren, het gezellig maken en het bevorderen van goede gezinsbetrekkingen. Wel wordt de hoeveelheid tijd gemeten die men besteedt aan het 'praten met huisgenoten', althans wanneer het een primaire activiteit is. Gebeurt dat echter bijvoorbeeld tijdens de maaltijd dan komt het terecht onder 'eten', tijdens de afwas onder 'afwassen'. De categorie 'praten met huisgenoten' valt in het onderhavige hoofdstuk niet onder huishoudelijke taken. Volgens McKee (1982) wordt door de tijd te vragen die mannen aan zorg voor kinderen besteden, hun werkelijke aandacht onderschat. Om een goed beeld van de verzorging van de vader te geven zou ook gevraagd moeten worden naar zijn rol in de besluitvorming ten aanzien van kinderen, zijn belangstelling voor de kinderen en zijn betrokkenheid bij de opvoeding.

Een belangrijk punt betreft wat met tijdsbesteding gemeten kan worden. De tijdsbesteding aan onbetaald werk en die aan huishoudelijke en gezinstaken in het bijzonder, is niet zonder meer te gebruiken als indicatie voor de benodigde hoeveelheid werk in het huishouden (Knulst en Schoonderwoerd 1983). Zo laat het feit dat gehuwde vrouwen met een baan huishoudelijke werkzaamheden in kortere tijd verrichten dan huisvrouwen in overeenkomstige woon- en gezinsomstandigheden, de vraag onbeantwoord of huisvrouwen de zaken grondiger aanpakken of dat ze zich per karwei meer tijd veroorloven dan vrouwen met een baan ernaast. Het hier gebruikte tijdbudgetonderzoek kan die vraag niet beantwoorden. Het is waarschijnlijk dat vrouwen een (sterk) uiteenlopende houding kennen ten aanzien van een schoon huis en de aardigheid in huishoudelijk werk. Deze houding zou sterk samenhangen met het opleidingsniveau en de leeftijd van vrouwen, en wel zo dat het belang dat vrouwen toekennen aan een schoon huis en aan huishoudelijk werk in het algemeen sterk afneemt, naarmate ze hoger opgeleid en jonger zijn. Daarnaast is ook van belang of en hoeveel alternatieve bezigheden, zowel in de betaalde sfeer als in de vrije-tijdsfeer, voorhanden zijn. Hoe meer concurrentie met andere bezigheden, des te minder tijd blijft over voor het huishouden. Huishoudelijk werk kan voor voltijdse huisvrouwen het karakter hebben van 'dagvulling'.

Bij de interpretatie van de resultaten dient men er dus rekening mee te houden dat het om tijdsbesteding en niet om geleverde prestaties gaat. Met tijdsbesteding is het dus ook niet mogelijk om de werkelijke verdeling van de verrichte prestaties tussen mannen en vrouwen weer te geven. Knulst en Van Beek (1990) hebben gepoogd deze prestaties te benaderen door de verdeling van de hoeveelheid huishoudelijke taken die ieder voor zijn of haar rekening neemt te berekenen.

Al eerder is door het Sociaal en Cultureel Planbureau in *Een week tijd* (Knulst 1977), *Waar blijft de tijd* (Knulst en Schoonderwoerd 1983) en *Tijd komt met de jaren* (Knulst en Van Beek 1990) met behulp van het hier te gebruiken Tijdsbestedingsonderzoek ingegaan op onder meer de deelname aan onbetaald werk. In dit hoofdstuk ligt de nadruk op de ontwikkelingen in de deelname aan huishoudelijke en gezinstaken tussen 1975 en 1990 en de veranderingen in de verdeling ervan tussen samenwonenden. Voor de overzichtelijkheid worden bijna steeds alleen de resultaten gepresenteerd van 1975 en 1990. Bij de te geven conclusies zijn echter wel de jaartallen 1980 en 1985 in beschouwing genomen. Het wordt aangegeven wanneer de gegevens over 1980 en 1985 tot andere conclusies zouden leiden dan de vergelijking tussen 1975 en 1990. Tenzij anders vermeld, bestaat er een trend tussen 1975 en 1990. Voor een aantal analyses bleek de steekproef uit 1975 te klein om zinnige uitspraken te doen. In die gevallen zijn de steekproeven van 1975 en 1980 samengenomen en dit staat ook op de betreffende plaatsen vermeld.

Hoewel in de tabellen niet is vermeld of effecten significant zijn, geldt dat wanneer gesproken wordt over een toe- of afname er altijd sprake is van een significant effect.

Noot

¹ Wel wordt gevraagd naar het secundair gebruik van media (tv kijken, kijken naar video-opnames en naar radio luisteren) (Knulst en Van Beek 1990).

5.1 De diverse huishoudelijke en gezinstaken

Er zijn in het verleden meerdere pogingen gedaan om het terrein van huishoudelijke bezigheden te omschrijven (Havinga 1983; Hagedaars en Wunderink-Van Veen 1990). Dat eten koken en schoonmaken tot huishoudelijk werk gerekend moesten worden, was duidelijk maar wat te doen met doe-het-zelf-werkzaamheden en het spelen met kinderen? Het blijkt moeilijk om een onderscheid te maken tussen huishoudelijke bezigheden en hobby- of vrijetijdsbestedingen. Dit probleem kan ook een rol spelen bij het eten koken, want wat bijvoorbeeld te denken van het bereiden van een zeer uitgebreid feestmaal? De problemen rondom afbakening hebben geleid tot meerdere omschrijvingen van huishoudelijke bezigheden. Zo worden doe-het-zelf-werkzaamheden soms wel tot huishoudelijke bezigheden gerekend (CBS 1987 en 1988b; Grift et al. 1989), en soms niet (Knulst en Van Beek 1990). Met betrekking tot huishoudelijk werk wordt meestal een onderscheid gemaakt tussen strikt huishoudelijke taken en zorg voor kinderen.

Bij het omschrijven van het terrein van huishoudelijke bezigheden worden soms de 'kerntaken' onderscheiden van de 'resttaken' van het huishouden (Knulst en Van Beek 1990). Daartoe wordt aan de verschillende huishoudelijke taken een norm van noodzakelijkheid toegevoegd. Sommige huishoudelijke taken zouden noodzakelijk zijn om het huishouden goed te laten functioneren en anderen niet. Naast zo'n norm bestaan echter ook voor de verschillende taken normatieve verschillen in noodzakelijkheid. Wil men een norm stellen die aangeeft welke taken tot kerntaken of resttaken behoren, dan zou eigenlijk ook voor iedere huishoudelijke taak een norm van noodzakelijkheid gesteld moeten worden. Wanneer bijvoorbeeld schoonmaken van het huis als kerntaak wordt beschouwd, kunnen leden van het ene huishouden een wekelijkse schoonmaakbeurt onontbeerlijk vinden maar leden van het andere huishouden niet. Het eerste huishouden besteedt er meer tijd aan, maar is daar ook noodzaak toe? Dit is met behulp van tijdsbestedingsonderzoek moeilijk te achterhalen. Knulst en Van Beek (1990) hebben overigens een interessante poging ondernomen om normen van noodzakelijkheid voor huishoudelijke taken in kaart te brengen.

In dit rapport is gekozen voor een veelomvattende omschrijving van huishoudelijke taken. Daarbij blijft echter wel aandacht voor de verschillende onderdelen van het huishouden. De bezigheden thuis worden **huishoudelijke en gezinstaken** genoemd. Deze taken bestaan weer uit de drie volgende onderdelen, *huishoudelijk werk*, *zorg voor kinderen en andere huisgenoten*, en *doe-het-zelf-werkzaamheden*. De volgende activiteiten worden er toe gerekend:

Huishoudelijk werk

- werk aan maaltijden: maaltijd bereiden, tafel dekken/afruimen, afwassen
- schoonmaken: stoffen/zuigen, bed opmaken, ramen zemen, vloer/badkamer doen, meubels in de was
- onderhoud kleding: wassen, strijken, herstellen kleding, bezoek wasserette
- boodschappen doen: dagelijkse boodschappen, maar ook loketdiensten, kleding, meubels en dergelijke
- het organiseren van het huishouden
- karweitjes buiten: was ophangen, vegen en auto wassen¹
- vervoer ten behoeve van het huishoudelijk werk

Zorg voor kinderen en andere huisgenoten²

- kinderverzorging: babyverzorging, verzorging van kinderen, verzorging van andere huisgenoten
- kinderbegeleiding: hulp bij huiswerk, spelen met kinderen, wegbrengen en halen naar activiteiten

Doe-het-zelf-werkzaamheden

- huisonderhoud
- onderhoud (brom)fiets
- huisdieren verzorgen
- kamerplanten verzorgen
- tuinieren
- knutselen/handwerken/breien

Tabel 5.1 Tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken van vrouwen en mannen van 12 jaar en ouder, 1975-1990 (in uren per week)

	vrouwen		mannen	
	1975	1990	1975	1990
huishoudelijk werk	25,5	22,3	7,0	8,9
werk aan maaltijden	10,5	9,4	2,3	3,4
schoonmaken	5,8	4,3	0,9	0,7
onderhoud kleding	3,0	2,5	0,2	0,3
boodschappen doen	5,4	5,2	2,9	3,1
organiseren	0,3	0,3	0,2	0,2
karweitjes buiten	0,3	0,4	0,4	1,0
vervoer voor huishouden	0,1	0,3	0,1	0,3
zorg voor kinderen	3,1	3,6	1,2	1,3
kinderverzorging	1,8	1,8	0,4	0,6
kinderbegeleiding	1,3	1,7	0,7	0,6
doe-het-zelf-werkzaamheden	5,1	4,8	4,2	4,4
huisonderhoud	0,6	0,6	1,6	1,5
onderhoud (brom)fiets	- ^a	0,0	- ^a	0,1
huisdieren verzorgen	0,7	0,9	0,7	0,9
kamerplanten verzorgen	0,9	0,5	0,2	0,1
tuinieren	0,4	0,5	1,1	1,1
knutselen/handwerken/breien	2,5	2,3	0,7	0,7
totaal	33,7	30,7	12,4	14,6

^a Niet naar gevraagd in 1975.

Bron: SCP (TBO'75 en '90) (n=1.309 en 3.158) gewogen resultaten

In tabel 5.1 is de deelname van de Nederlandse bevolking aan huishoudelijke en gezinstaken in 1975 en 1990 af te lezen. Het werk aan de maaltijden vormt de grootste post van de huishouding, en mannen zijn er sinds 1975 meer tijd en vrouwen minder tijd aan gaan besteden. Daarnaast zijn vrouwen beduidend minder tijd aan wassen en schoonmaken gaan besteden, maar mannen hebben tussen 1975 en 1990 deze tijd niet overgenomen. Bij de cijfers over kinderverzorging en -begeleiding moet men bedenken dat deze ook betrekking hebben op mannen en vrouwen zonder kinderen. Wat betreft doe-het-zelf-werkzaamheden blijkt dat vrouwen iets meer tijd aan doe-het-zelf-werkzaamheden besteden dan mannen. Het deel van de huishoudelijke en gezinstaken dat mannen besteden aan doe-het-zelf-werkzaamheden is echter veel groter dan bij vrouwen, namelijk 30% in 1990 in vergelijking tot 16% voor vrouwen. Dit komt doordat vrouwen zoveel meer tijd aan huishoudelijk werk besteden. Met betrekking tot doe-het-zelf-werkzaamheden besteden mannen relatief veel tijd aan het huisonderhoud en vrouwen aan knutselen, handwerken en breien. Bij doe-het-zelf-werkzaamheden is dus nog geen sprake van roldoorbreking. Het lijkt of vrouwen minder en mannen meer tijd zijn gaan besteden aan doe-het-zelf-bezigheden, maar uit de gegevens van 1980 en 1985 blijkt dat dit niet het geval is.

In figuur 5.1 is de tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken nogmaals weergegeven. Tussen 1975 en 1990 is de tijdsbesteding van mannen en vrouwen met name wat betreft huishoudelijk werk naar elkaar toegegroeid. Nog steeds echter besteden vrouwen in 1990 absoluut gezien veel meer tijd dan mannen aan huishoudelijk werk.

Figuur 5.1 Tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken van vrouwen en mannen van 12 jaar en ouder, naar subtaak, 1975-1990 (in uren per week)

Contains Data for
Postscript Only.

Bron: SCP (TBO'75 en '90) gewogen resultaten

5.2 Thuiswonende kinderen

De afgelopen jaren heeft een toestroom van jongeren naar het voortgezet en hoger onderwijs plaatsgevonden, zoals al eerder is vermeld in dit hoofdstuk. Hoewel meisjes aan het begin van de jaren zeventig nog een achterstand in onderwijsniveau hadden op jongens, is het opleidingsniveau van meisjes sneller gestegen dan van jongens. Door deze inhaalbeweging staat het opleidingsniveau van meisjes tegenwoordig op bijna gelijke voet met dat van jongens (Niphuis-Nell 1992). Dit is ook af te lezen uit tabel 5.2 waar de tijdsbesteding van thuiswonende jonge mannen en vrouwen aan diverse taken is weergegeven. Zowel jonge vrouwen als mannen in de leeftijd van 12 tot en met 18 jaar zijn meer tijd gaan besteden aan het volgen van onderwijs. In 1975 besteedden ze al nagenoeg evenveel tijd aan onderwijs en dit is niet veranderd. Jonge thuiswonende vrouwen van 19 tot en met 25 jaar hebben hun tijd aan onderwijs bijna verdubbeld in 15 jaar, maar jonge mannen in dezelfde leeftijd zijn niet meer gaan doen aan onderwijs. Zodoende besteden vrouwen van deze leeftijdscategorie in 1990 zelfs meer tijd aan het volgen van onderwijs dan mannen!

Meer tijd voor onderwijs gaat samen met minder tijd voor andere bezigheden. Vrouwen van 12 tot en met 18 jaar zijn bijna zes uur minder aan huishoudelijke en betaalde bezigheden gaan besteden. Jonge mannen van deze leeftijd zijn wel minder tijd aan betaalde bezigheden gaan besteden maar niet aan de huishoudelijke! Zo is het verschil tussen jonge mannen en vrouwen van deze leeftijd in de

deelname aan huishoudelijke taken, betaalde bezigheden en onderwijs kleiner geworden of verdwenen. Ook het verschil in tijdsbesteding tussen 19- tot en met 25 jarige thuiswonende mannen en vrouwen is wat betreft onderwijs en huishoudelijke en gezinstaken afgenomen. Vrouwen besteden duidelijk minder tijd aan het huishouden. Het verschil in tijd besteed aan betaalde arbeid is tussen 1975 en 1990 echter groter worden. Jonge vrouwen hebben minder vaak een betaalde baan dan jonge mannen, en werken daarnaast vaker in deeltijd (Ter Bogt en Van Praag 1992). Dat mannen tussen 19 en 25 jaar meer tijd zijn gaan besteden aan betaalde arbeid, kan er op wijzen dat zij in 1990 vaker een kleine bijbaan naast bijvoorbeeld studie hebben dan in 1975. Overigens blijkt uit onderzoek dat onder de schoolgaande jeugd mannelijke scholieren meer tijd besteden aan bijbaantjes en vakantiewerk dan vrouwelijke scholieren (Niphuis-Nell 1992).

Het is belangrijk om te benadrukken dat het hier thuiswonende kinderen betreft. Het is niet waarschijnlijk dat veel leden van deze groep zelf al kinderen hebben. De zorg voor kinderen vervult dus nog geen rol in hun leven, terwijl dit bij op zichzelf wonende jongeren onder de 25 jaar wel het geval kan zijn.

Tabel 5.2 Tijdsbesteding aan onbetaald werk, betaalde arbeid en onderwijs van jonge thuiswonende mannen en vrouwen naar leeftijd, 1975-1990 (in uren per week)

	vrouwen		mannen	
	1975	1990	1975	1990
thuiswonende kinderen 12-18 jaar				
huishoudelijke en gezinstaken	9,1	6,4	4,9	5,2
huishoudelijk werk	6,9	5,2	2,8	3,2
zorg voor kinderen	0,1	0,1	0,0	0,5
doe-het-zelf-werkzaamheden	2,1	1,1	2,1	1,5
betaalde arbeid	8,1	4,3	7,8	5,4
onderwijs	29,6	37,2	30,5	36,7
thuiswonende kinderen 19-25 jaar				
huishoudelijke en gezinstaken	17,3	11,2	9,3	8,2
huishoudelijk werk	12,5	9,5	5,8	5,9
zorg voor kinderen	0,1	0,0	0,0	0,0
doe-het-zelf-werkzaamheden	4,6	1,7	3,5	2,3
betaalde arbeid	21,1	20,8	22,5	26,3
onderwijs	8,8	16,7	15,3	14,5

Bron: SCP (TBO'75 en '90) (n=322 en 577) gewogen resultaten

In ieder geval lijken deze ontwikkelingen te wijzen op een veranderde opvoeding van meisjes en jongens tussen 1975 en 1990. Minder dan voorheen wordt van jonge thuiswonende vrouwen verwacht dat ze veel meer bijdragen aan huishoudelijke en gezinstaken dan mannen. Dit resultaat bevestigt het idee dat mannen en vrouwen minder stringent dan vroeger worden gesocialiseerd. Daarmee hangt samen dat het belang van een opleiding voor vrouwen binnen alle lagen van de bevolking wordt ingezien, gegeven de overeenkomstige tijd die jonge thuiswonende vrouwen en mannen in onderwijs steken. Dit betekent ook dat ze minder tijd beschikbaar hebben voor het huishouden.

Uit figuur 5.2 is duidelijk te zien dat de tijd besteed aan huishoudelijke en gezinstaken voor jonge thuiswonende vrouwen en mannen van de verschillende leeftijdsgroepen tussen 1975 en 1990 naar elkaar is toegegroeid.

Contains Data for
Postscript Only.

Bron: SCP (TBO'75 en '90) gewogen resultaten

5.3 Alleenstaanden

Het aantal alleenstaanden is de laatste jaren sterk toegenomen. Was in 1975 nog 19% van het aantal huishoudens een eenpersoonshuishouden, in 1990 is dit 29% (CBS 1992a en 1993). Alleenstaanden dragen zelf de zorg voor zowel huishoudelijke taken als inkomensverwerving (al dan niet in de vorm van loon), en alleenstaande mannen en vrouwen verschillen hierin niet van elkaar. Dat wil niet zeggen dat de tijdsbesteding van beide seksen aan huishoudelijk en betaald werk hetzelfde is. Dit lijkt gedeeltelijk toegeschreven te kunnen worden aan de al eerder besproken seksspecifieke socialisatie van mannen en vrouwen. Zouden verschillen in tijdsbesteding aan huishoudelijke en betaalde arbeid tussen alleenstaande mannen en vrouwen zijn verdwenen, dan zou dit een duidelijke aanwijzing zijn voor het verdwijnen van de seksspecifieke socialisatie. Zoiets zou men als eerste verwachten bij de jongste groep alleenstaanden, omdat zij immers later zijn opgegroeid en opgevoed dan oudere alleenstaanden. Tussen 1975 en 1990 blijkt de tijdsbesteding van jonge alleenstaande mannen en vrouwen inderdaad naar elkaar toegegroeid te zijn, zoals te lezen is uit tabel 5.3. Alleenstaande vrouwen jonger dan 40 jaar zijn meer betaalde arbeid gaan verrichten (van 15,8 uur per week in 1975/1980 naar 20,4 uur per week in 1990) en de deelname aan huishoudelijke taken van jonge alleenstaande mannen en vrouwen is naar elkaar toegegroeid. Dat het gemiddeld aantal uren betaalde arbeid bij deze groep vrij laag ligt, komt doordat ook de studerende ertoe behoren.

Frappant is echter dat het met name alleenstaande mannen en vrouwen van 65 jaar of ouder zijn waarbij verschillen in tijdsbesteding aan huishoudelijke bezigheden nagenoeg zijn verdwenen tussen 1975 en 1990. Met name oudere alleenstaande mannen zijn een stuk meer gaan doen in het huishouden en alleenstaande vrouwen wat minder. Dit resultaat laat zich vanuit de seksspecifieke socialisatie als volgt verklaren. Tussen 1975 en 1990 zou een verandering van normen en waarden hebben plaatsgevonden en wel zodanig dat mannen anno 1990 meer in het huishouden 'mogen' doen en dat vrouwen minder 'mogen' doen dan in 1975. Ook ouderen staan onder invloed van dergelijke

ontwikkelingen. Daarnaast is het echter mogelijk dat oudere mannen in 1990 meer behoefte hebben om hun tijd te 'vullen' met huishoudelijke taken dan oudere mannen in 1975.

Een vergelijking tussen de verschillende leeftijdsgroepen leert voor 1990 het volgende. Alleenstaande vrouwen onder de 40 jaar en alleenstaande mannen onder de 65 jaar besteden veel minder tijd aan het huishouden dan de ouderen. Zij hebben een baan van gemiddeld 20 uur per week, en daardoor logischerwijze minder tijd beschikbaar voor het huishouden. De ouderen besteden duidelijk veel meer tijd aan het huishouden. Oudere vrouwen besteden 31,9 uur per week aan huishoudelijke taken versus jonge vrouwen 16,2 uur. Oudere mannen besteden 31,7 uur per week aan huishoudelijke taken en jongere mannen 12,7 uur. Dat de ouderen meer tijd aan het huishouden besteden dan de jongeren laat zich als volgt verklaren. Ouderen hebben veel meer tijd beschikbaar voor huishoudelijke en gezinstaken, en zij kunnen hun dag met dergelijk werk 'vullen'. Daarnaast is het mogelijk dat ouderen trager zijn en daardoor meer uren nodig hebben voor het huishouden of dat zij andere schoonheidsnormen kennen dan de jongeren. Zoals aangegeven in paragraaf 4 is het met behulp van tijdsbestedingsgegevens niet mogelijk om dergelijke veronderstellingen te toetsen. Hoewel alleenstaanden de zorg voor alleen zichzelf kennen, moeten ze deze ook in hun eentje opbrengen. Niet alle alleenstaanden zijn in staat om deze zorg zelf op te brengen. Zo kunnen mannen en vrouwen ouder dan 65 jaar nog goed zelfstandig wonen, maar toch voor enkele taken binnenshuis een hulp nodig hebben. Bij deze groep blijkt inderdaad relatief vaak een hulp in het huishouden aanwezig te zijn, namelijk in 1990 bij 20% van de vrouwen en bij 14% van de mannen, terwijl dit voor alle huishoudens in de steekproef slechts 6% is.

Tabel 5.3 Tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken van alleenstaande mannen en vrouwen naar leeftijd, 1975/1980-1990 (in uren per week)

	vrouwen		mannen	
	1975/1980	1990	1975/1980	1990
alleenstaanden jonger dan 40 jaar				
huishoudelijke en gezinstaken	17,8	16,2	12,2	12,7
huishoudelijk werk	14,2	13,8	9,0	11,3
zorg voor kinderen	0,2	0,0	0,1	0,0
doe-het-zelf-werkzaamheden	3,5	2,4	3,1	1,3
betaalde arbeid	15,8	20,4	19,1	21,8
alleenstaanden van 40 tot 65 jaar				
huishoudelijke en gezinstaken	33,4	27,2	- ^a	18,1
huishoudelijk werk	24,4	20,1	-	15,0
zorg voor kinderen	0,1	0,1	-	0,0
doe-het-zelf-werkzaamheden	8,8	7,0	-	3,1
betaalde arbeid	6,0	7,0	-	20,3
alleenstaanden van 65 jaar en ouder				
huishoudelijke en gezinstaken	33,9	31,9	26,2	31,7
huishoudelijk werk	26,1	24,6	20,0	23,6
zorg voor kinderen	0,1	0,1	0,3	0,2
doe-het-zelf-werkzaamheden	7,6	7,3	5,9	7,9
betaalde arbeid	0,1	0,3	2,0	0,4

^a Gebaseerd op minder dan 25 waarnemingen.

Bron: SCP (TBO'75/'80 en '90) (n=356 en 508) gewogen resultaten

Voor sommige anderen kan de tijd te kostbaar zijn om aan het huishouden te besteden. Hierbij moet men met name denken aan de beter betaalden en aan degenen met een statusvol beroep. Doordat ze veel kunnen verdienen is elk uur dat zij niet aan betaalde arbeid maar aan huishoudelijk werk besteden een dure aangelegenheid. Een manier om dit op te lossen is door huishoudelijk werk te kopen. Toch is zowel bij alleenstaande mannen als vrouwen met een betaalde baan niet veel vaker een huishoudelijke hulp aanwezig (7%) dan gemiddeld in de steekproef (6%).

5.4 Samenwonenden

5.4.1 Arbeidsparticipatie van vrouwen

Een van de belangrijkste ontwikkelingen op het terrein van de arbeid is dat (gehuwd) samenwonende vrouwen de afgelopen decennia meer zijn gaan participeren op de arbeidsmarkt, zoals ook bleek uit paragraaf 2. De vrouwen die zich meer en meer op de arbeidsmarkt gingen aanbieden, waren gehuwd en geïnteresseerd in een baan die gecombineerd kon worden met de zorg voor het huishouden en de kinderen. Dit blijkt uit het percentage in deeltijd werkende vrouwen over de jaren. Had in 1975 nog 41% van de werkende vrouwen een betaalde baan van minder dan 35 uur, in 1990 was dit percentage al 62. Bij gehuwde vrouwen is dit percentage gestegen van 61 in 1975 naar 77 in 1990 (CBS 1975 en 1990). Ook al werken veel vrouwen in deeltijd, hun toegenomen participatie op de arbeidsmarkt heeft de afgelopen jaren wel tot een herverdeling van betaalde arbeid tussen samenwonende mannen en vrouwen geleid. In deze paragraaf wordt nagegaan of daarmee voor samenwonenden ook de verdeling van huishoudelijke taken is veranderd. In tabel 5.4 is daartoe de arbeidssituatie van beide partners uitgezet tegen het aantal uren dat zij betaald werken.

Tabel 5.4 Tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken van samenwonende vrouwen en mannen naar arbeidssituatie van beide partners, 1975/1980-1990 (in uren per week)

	vrouwen		mannen	
	1975/1980	1990	1975/1980	1990
tweeverdieners:				
man en vrouw werken 20 uur of meer betaald per week	25,5	23,6	13,0	12,6
met kinderen	28,3	30,1	13,4	15,8
zonder kinderen	22,9	18,7	12,8	11,0
traditionele taakverdelers:				
man werkt 20 uur of meer, vrouw geen betaalde baan	48,0	46,6	11,5	11,7
met kinderen	50,4	50,8	12,4	12,7
zonder kinderen	40,7	35,0	9,2	9,2
taakomkering:				
man geen betaalde baan, vrouw werkt 20 uur of meer ^a	23,0	21,9	20,9	29,7
geen van beiden betaalde arbeid ^a	41,6	37,2	22,7	26,1

^a Van deze categorie huishoudens zijn er te weinig om een uitsplitsing te maken naar met kinderen en zonder kinderen.

Bron: SCP (TBO'75/'80 en '90) (n=2.040 en 1.585) gewogen resultaten

De verschuivingen in tijdsbesteding tussen 1975 en 1990 komen eerst aan bod. Gemiddeld genomen hebben geen verschuivingen plaatsgevonden bij de tweeverdieners of de traditionele taakverdelers. De vrouwen binnen deze relaties zijn over het algemeen weliswaar iets minder tijd aan het huishouden gaan besteden, maar te weinig voor een werkelijke verandering in de verdeling van huishoudelijke taken. Mannen zijn in de meeste van deze typen huishoudens van 1975 tot en met 1990 gemiddeld niets meer aan huishoudelijke taken gaan doen. Alleen bij tweeverdieners met kinderen doen mannen meer thuis. Wanneer alleen wordt gelet op huishoudelijk werk en de zorg voor kinderen, wat

overigens niet in tabel 5.4 is vermeld³, zijn mannen hier iets meer tijd aan gaan besteden. Maar ook de veranderingen bij mannen zijn te klein om voor deze huishoudens tot een vermindering van ongelijkheid te kunnen concluderen.

Verschuivingen in taakverdeling hebben wel plaatsgevonden in huishoudens waar mannen geen beroep uitoefenen. Al deze mannen zijn meer tijd aan het huishouden gaan besteden. Wanneer sprake is van taakomkering dat wil zeggen wanneer de vrouw wel een betaalde baan heeft en de man niet, dan verricht de man in 1990 gemiddeld genomen 29,7 uur per week huishoudelijke taken en de vrouw 21,9 uur. In 1975/1980 waren deze cijfers respectievelijk 20,9 en 23,0 uur. In huishoudens waar beiden geen betaalde arbeid verrichten zijn vooral mannen met kinderen beduidend meer gaan doen in het huishouden. Er zijn echter maar weinig mannen met kinderen en zonder betaalde baan.

Een vergelijking tussen de huishoudens leert voor 1990 het volgende. Vrouwen met een betaalde baan, met of zonder kinderen, besteden veel minder tijd aan het huishouden dan degenen zonder betaalde baan en respectievelijk met of zonder kinderen. Bij tweeverdieners besteden vrouwen in 1990 23,6 uur per week aan huishoudelijke en gezinstaken en bij traditionele taakverdelers 46,6 uur per week. Mannen van tweeverdieners nemen echter niet meer huishoudelijk werk voor hun rekening dan mannen van traditionele taakverdelers. Wel is door de verminderde tijd van vrouwen aan het huishouden sprake van een herverdeling van taken. Vrouwen van tweeverdieners namen in 1990 65% van de huishoudelijke en gezinstaken voor hun rekening en vrouwen van traditionele taakverdelers 80%. Wanneer alleen op huishoudelijk werk en de zorg voor kinderen wordt gelet, verandert dit beeld niet. Weliswaar is het aandeel van vrouwen in huishoudelijk werk en de zorg voor kinderen groter dan in huishoudelijke en gezinstaken, maar het verschil tussen tweeverdieners en traditionele taakverdelers blijft hetzelfde.

Uit een tijdsbestedingsonderzoek van het CBS in 1987 (Stoop en Oudhof 1990) waarbij beide partners binnen een huishouden zijn ondervraagd blijkt ook dat het gegeven of partners beroepsarbeid verrichten belangrijk is voor de verdeling van huishoudelijke taken. Als geen van beiden betaalde arbeid verricht wordt veel meer tijd aan het huishouden besteedt dan gemiddeld, als beiden voltijds werken (d.w.z. meer dan 20 uur per week) veel minder dan gemiddeld.

Het blijkt nogmaals duidelijk uit figuur 5.3 dat in de verdeling van huishoudelijke en gezinstaken tussen 1975 en 1990 bij tweeverdieners en traditionele taakverdelers weinig is veranderd. Doordat er meer betaald werkende vrouwen zijn en dus meer tweeverdieners, heeft in totaal een herverdeling van taken plaatsgevonden, maar bij tweeverdieners zelf niet. In het licht van het streven van de overheid naar een herverdeling van onbetaald werk is de verschuiving van traditionele taakverdelers naar tweeverdieners dus al winst. Nu nog de herverdeling onder de tweeverdieners zelf.

Met de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen wordt over de verdeling van taken veel meer onderhandeld. Hochschild (1989) bestudeerde deze onderhandelingen bij 50 tweeverdieners uit verschillende lagen van de Amerikaanse bevolking. Ze was gedurende lange tijd bij een aantal gezinnen te gast, en kon zo de moeizame onderhandelingen over de huishoudelijke taakverdeling van zeer nabij volgen. Het blijkt dat de taakverdeling binnenshuis wel ter discussie komt wanneer vrouwen buitenshuis werken, maar dat in de praktijk weinig verandering plaatsvindt. Een aantal strategieën voert volgens Hochschild de bovenhand tijdens de onderhandelingen tussen partners. Zo komt het voor dat vrouwen overgaan tot rechtstreekse onderhandelingen en dreigen met echtscheiding, ze kunnen zich hulpeloos en incompetent ten aanzien van bepaalde taken opstellen, ze kunnen alleen het hoognodige doen in het huishouden, ze kunnen minder uur betaald gaan werken, of ze meten zich de rol van supermoeder aan.

Figuur 5.3 Aandeel in huishoudelijke en gezinstaken van (gehuwd) samenwonende vrouwen naar de arbeidssituatie van het huishouden, 1975-1990 (in procenten: aandeel man + aandeel vrouw = 100%)

Contains Data for
Postscript Only.

Bron: SCP (TBO'75 en '90) gewogen resultaten

Mannen stellen zich vaak passief op door het stelselmatig vergeten van hun huishoudelijke taken of door te doen alsof ze de nodige capaciteiten missen voor het huishoudelijk werk. Komter (1985) maakte vanuit een machtstheoretische benadering aannemelijk dat veranderingen in de taakverdeling tussen mannen en vrouwen belemmerd worden doordat mannen baat hebben bij het handhaven van de huidige situatie (veel betaald werken, weinig huishoudelijk werk). Bovendien blijken strategieën die verandering beogen moeizamer te verlopen dan strategieën die gericht zijn op het handhaven van de bestaande situatie.

Knijn et al. (1994) laten zien dat de mannelijke genderidentiteit belemmerend werkt in het overnemen van huishoudelijke en gezinstaken. Twee aspecten van deze identiteit zijn hierbij van belang: enerzijds de identificatie met traditionele mannelijke taken en eigenschappen, waaronder met name de rol van kostwinner, en anderzijds de onverenigbaarheid van traditioneel vrouwelijke taken en eigenschappen met hun mannelijke genderidentiteit. Deze beide aspecten hebben vanzelfsprekend ook betrekking op de vrouwelijke genderidentiteit. Het lijkt in sommige huishoudens meer geaccepteerd te zijn dat bepaalde huishoudelijke taken worden opgegeven dan dat ze worden uitgevoerd door een persoon van het 'verkeerde' geslacht (Berk 1985). Huishoudelijk werk heeft kennelijk een specifieke culturele en historische waarde en het wordt nog steeds gezien als een natuurlijk onderdeel van de rol van de vrouw. De verschillende waarde van huishoudelijk werk voor mannen en vrouwen wordt verder besproken in paragraaf 5.4.3.

De hoeveelheid betaalde arbeid die vrouwen verrichten is van belang voor hun deelname aan het huishouden en die van hun partner. Werkt een vrouw meer uren buitenshuis dan heeft zij minder tijd beschikbaar; aan de behoefte die daardoor aan huishoudelijk werk ontstaat, zal volgens de verwachtingen geschetst in paragraaf 3 door de man worden voldaan mits hij er tijd voor heeft. Tevens beschikt een vrouw met een betaalde baan over meer sociaal-economische hulpbronnen in de

vorm van een eigen inkomen en beroep en zal zij haar man kunnen 'dwingen' om meer thuis te doen. Zoals onderzoeksters als Komter en Hochschild lieten zien ligt dit evenwel niet zo eenduidig. In tabel 5.5 is de deelname aan huishoudelijke en gezinstaken van mannen en vrouwen uitgezet tegen het aantal uren betaalde arbeid van de vrouw. Inderdaad doen vrouwen minder in huis wanneer ze meer betaald werken. Met name wanneer hun baan 30 uur of meer per week bedraagt, is hun huishoudelijke arbeid drastisch ingekrompen. Vrouwen met een baan van 10 tot 30 uur per week besteden in 1990 33,6 uur per week aan huishoudelijke en gezinstaken en vrouwen met een baan van 30 uur of meer per week 18,5 uur. Alleen wanneer hun vrouw 30 uur of meer werkt, gaat de bijdrage van de man aan het huishouden omhoog. Wanneer zijn vrouw daarentegen een baan heeft van 10 tot 30 uur per week, doet de man evenveel als wanneer zijn vrouw geen betaalde arbeid verricht. Wanneer de vrouw een kleine betaalde baan heeft, doet haar man zelfs minder in het huishouden dan wanneer zij geen werk heeft. Dit onverwachte resultaat komt niet door een mogelijk verschillend aantal uren betaalde arbeid van mannen omdat hiervoor is gecontroleerd. Ook de aanwezigheid van kinderen is er niet debet aan want wanneer dezelfde analyse wordt uitgevoerd voor huishoudens met en zonder kinderen afzonderlijk, geeft dat geen verschil te zien ten opzichte van de hier gepresenteerde resultaten. Het is eventueel mogelijk dat vrouwen zonder betaalde baan al wat ouder zijn of zorgbehoevender dan degenen met een betaalde baan, en daardoor meer hulp van hun man nodig hebben. Ook kan het zo zijn dat het niet betaald werken van de vrouw wijst op een huiselijke cultuur die mede tot uiting komt in het gedrag van de man.

De ontwikkelingen overziende van 1975 tot en met 1990, blijkt dat binnen elk huishouden van samenwonenden, een werkende vrouw of niet, minder tijd aan het huishouden wordt besteed. Mannen zijn namelijk wel iets meer gaan doen in het huishouden, maar niet zoveel als hun vrouw minder doet. Kennelijk heeft huishoudelijk werk voor voltijdse huisvrouwen in zekere mate een dagvullend karakter. Doordat er procentueel meer samenwonende vrouwen zijn met een betaalde baan in 1990 dan in 1975 en meer vrouwen meer uren per week werken, wordt in totaal in de huishoudens van samenwonenden minder huishoudelijk werk verzet.

Tabel 5.5 Tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken van (gehuwd) samenwonende vrouwen en mannen tussen 20 en 65 jaar naar uren betaalde arbeid per week van de vrouw, 1975-1990 (in uren per week)^a

	vrouwen			mannen		
	1975/1980	1985	1990	1975/1980	1985	1990
betaalde arbeid vrouw						
0 uur per week	47,0	47,9	44,5	14,8	16,5	15,8
1-9 uur per week	43,7	44,7	41,2	12,3	14,0	13,3
10-29 uur per week	36,1	37,0	33,6	14,2	15,9	15,3
≥ 30 uur per week	21,0	21,9	18,5	16,1	17,8	17,1

^a Gecontroleerd voor uren betaalde arbeid van de man.

Bron: SCP (TBO'75/'80, '85, '90) (n=1.623, 1.304 en 1.297) gewogen resultaten

Het aandeel van vrouwen in huishoudelijke en gezinstaken is vooral kleiner wanneer zij 30 uur of meer per week betaald werken. Dit is af te lezen uit figuur 5.4. Vergeleken met het aandeel van vrouwen met een kleine betaalde baan of zonder betaalde baan is het aandeel van (bijna) voltijds werkende vrouwen meer afgenomen tussen 1975 en 1990. In 1990 zijn taken binnen de huishoudens van deze vrouwen nagenoeg gelijk verdeeld. Het hebben van een (bijna) volledige baan is daarmee een duidelijke stap naar een herverdeling van taken tussen mannen en vrouwen. Ook wanneer alleen naar huishoudelijke taken en de zorg voor kinderen wordt gekeken, blijft deze conclusie staan. Weliswaar is het aandeel van vrouwen in huishoudelijk werk en de zorg voor kinderen groter dan in

huishoudelijke en gezinstaken, maar ook bij deze taken is het aandeel van vrouwen met een baan van 30 uur of meer per week tussen 1975 en 1990 het meest afgenomen.

Figuur 5.4 Aandeel in huishoudelijke en gezinstaken van (gehuwd) samenwonende vrouwen tussen 20 en 65 jaar naar hun uren betaalde arbeid per week, 1975-1990 (in procenten: aandeel man + aandeel vrouw = 100%)

Contains Data for
Postscript Only.

Bron: SCP (TBO'75 en '90) gewogen resultaten

5.4.2 *Levensfase*

5.4.2.1 Samenwonenden zonder kinderen

De levensfase waar samenwonenden zich in bevinden is van invloed op hun tijdsbesteding aan huishoudelijke bezigheden. Met name het wel of niet aanwezig zijn van kinderen zorgt voor verschillen in tijdsbesteding. Maar ook binnen de categorie samenwonenden zonder kinderen en binnen de categorie samenwonenden met kinderen kunnen belangrijke verschillen in huishoudelijke taken bestaan. Het maakt veel uit of samenwonenden zonder kinderen aan het begin van hun carrière staan en mogelijk nog aan kinderen beginnen, of dat ze gepensioneerd zijn en mogelijk kinderen hebben die het huis al uit zijn. De eerste groep heeft het druk met betaalde bezigheden en weinig tijd beschikbaar voor het huishouden. De laatste groep heeft de handen weer vrij: geen betaald werk en geen kinderen (meer) in huis, en zal naar verwachting meer tijd aan het huishouden besteden. Over de jaren heen zijn verschillen tussen deze twee groepen alleen maar meer uitgesproken geworden. Met name de tijdsbesteding van samenwonende vrouwen jonger dan 40 jaar en zonder kinderen is aanmerkelijk veranderd tussen 1975 en 1990, blijkt uit tabel 5.6. Deze vrouwen besteden in 1990 meer tijd aan betaald werk dan aan huishoudelijke en gezinstaken (22,6 uur per week aan betaalde arbeid versus 19,9 uur per week aan huishoudelijke taken), terwijl dit in 1975 omgekeerd was (12,9 uur per week versus 33,9 uur per week). Dit verschil kan grotendeels worden toegeschreven aan het hogere opleidingsniveau van vrouwen van deze categorie in 1990 in vergelijking tot 1975. Maar ook vrouwen van 65 jaar en ouder zijn minder tijd aan huishoudelijk werk gaan besteden. Huishoudelijk werk heeft bij hun gedeeltelijk plaats gemaakt voor doe-het-zelf-activiteiten.

Ook bij samenwonende mannen zonder kinderen is de tijdsbesteding tussen 1975 en 1990 veranderd. Mannen tussen de 40 en 65 jaar zijn veel minder tijd gaan besteden aan betaald werk. Zoals eerder in paragraaf 2 aan de orde is geweest, heeft dit te maken met een toename van het aantal gepensioneerden en wao'ers onder deze groep. Ze hebben daardoor meer tijd beschikbaar voor het huishouden alhoewel de overgebleven tijd niet in zijn geheel hieraan wordt besteed. Ook mannen van 65 jaar en ouder doen meer aan zowel huishoudelijk werk als doe-het-zelf-werkzaamheden; bij degenen onder de 40 jaar is er nauwelijks sprake van een toename. Tijd besteed aan betaalde arbeid is hier ingewisseld tegen tijd aan onderwijs.

Tabel 5.6 Tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken van (gehuwd) samenwonende mannen en vrouwen zonder kinderen naar leeftijd, 1975-1990 (in uren per week)

	vrouwen		mannen	
	1975	1990	1975	1990
samenwonend zonder kinderen en jonger dan 40 jaar				
huishoudelijke en gezinstaken	33,9	19,9	12,3	13,6
huishoudelijk werk	26,6	16,3	8,5	9,2
zorg voor kinderen	0,6	0,3	0,2	0,0
doe-het-zelf-werkzaamheden	6,8	3,3	3,5	4,4
betaalde arbeid	12,9	22,6	35,2	31,7
samenwonend zonder kinderen en van 40 tot 65 jaar				
huishoudelijke en gezinstaken	37,4	37,5	12,1	16,4
huishoudelijk werk	30,8	29,8	7,1	9,4
zorg voor kinderen	0,5	0,7	0,3	0,1
doe-het-zelf-werkzaamheden	6,0	7,0	4,7	6,9
betaalde arbeid	3,7	4,8	28,2	21,0
samenwonend zonder kinderen en van 65 jaar en ouder				
huishoudelijke en gezinstaken	38,8	35,7	20,5	23,5
huishoudelijk werk	33,5	26,9	13,7	15,5
zorg voor kinderen	0,9	0,4	0,2	0,6
doe-het-zelf-werkzaamheden	4,4	8,3	6,6	7,4
betaalde arbeid	0,4	0,2	3,1	1,6

Bron: SCP (TBO'75 en '90) (n=305 en 991) gewogen resultaten

Een vergelijking tussen huishoudens zonder kinderen in de drie leeftijdscategorieën laat zien dat de verdeling van huishoudelijke en betaalde taken onder de jonge samenwonenden in 1990 veel gelijkjer is dan onder degenen tussen de 40 en 65 jaar. In 1975 was dit veel minder het geval, iets wat in figuur 5.5 ook is te zien. Degenen die in 1975 jonger dan 40 jaar waren, behoorden in 1990 bijna allemaal tot de groep van 40 tot 65 jarigen. Dit zou kunnen betekenen dat na het jaar 2000 de verdeling van huishoudelijk en betaald werk ook gelijkjer is geworden onder de groep van 40 tot 65 jarigen. Wel moeten we hierbij bedenken dat de groep van samenwonenden tussen de 40 en 64 jaar bestaat uit samenwonenden die nooit kinderen hebben gehad en samenwonenden bij wie de kinderen inmiddels het huis uit zijn. Bij de laatste groep zal de herverdeling van taken waarschijnlijk minder snel gaan dan bij degenen jonger dan 40 jaar.

Ook bij 65 plussers zijn in 1990, doordat vrouwen minder en mannen meer zijn gaan doen in het huishouden, de huishoudelijke en gezinstaken gelijkjer verdeeld. Wel besteden vrouwen relatief meer van hun tijd aan huishoudelijk werk en mannen relatief meer van hun tijd aan doe-het-zelf-werk. In vergelijking tot jongere mannen besteden mannen van deze leeftijdsgroep veel tijd aan het huishouden (23,5 uur per week versus 13,6 uur per week bij jongeren). Doordat de anderen meer betaald werken, hebben ze minder tijd beschikbaar voor het huishouden. Tevens geldt, zoals ook is gememoreerd bij alleenstaanden, dat ouderen mogelijk meer tijd nodig hebben voor huishoudelijke klussen omdat ze langzamer zijn.

Contains Data for
Postscript Only.

Bron: SCP (TBO'75 en '90) gewogen resultaten

5.4.2.2 Samenwonenden met kinderen

De aanwezigheid van kinderen zorgt voor een verandering van de tijdsbesteding. Meer marktgoederen (en dus meer inkomen) zijn nodig om kinderen te onderhouden en meer tijd is nodig voor de verzorging van de kinderen en het huishouden. Met name de omvang van huishoudelijke en gezinstaken neemt daardoor sterk toe en vrouwen nemen in eerste instantie de extra zorg hiervoor op zich (Grift et al. 1989; Knulst en Van Beek 1990). Een vergelijkende studie in 14 Europese landen laat zien dat als één van de ouders bij aanwezigheid van kleine kinderen stopt met werken, het altijd de vrouw is (Ve 1989). Hier liggen de sekse-specifieke socialisatie van vrouwen en mannen, structurele verschillen in positie tussen mannen en vrouwen in de maatschappij, en efficiëntieoverwegingen aan ten grondslag (England en Farkas 1986).

Wanneer beide partners met kinderen betaald werken, bestaan volgens Droogleever Fortuijn (1993) verschillende arrangementen voor de verzorging van het huishoudelijk werk en de kinderen. Ze verrichtte haar onderzoek onder 70 werkende partners met kinderen. In sommige huishoudens pogen beide partners hun beroeps carrière in stand te houden; ze besteden daarom veel huishoudelijk werk uit en maken frequent gebruik van kinderopvang. In dergelijke huishoudens beschikken beide partners veelal over een universitaire opleiding, een 'mannenberoep' en een huis in dure stedelijke buurten. In andere huishoudens is de carrière van de vrouw bij de komst van de kinderen gestopt of op een lager pitje gezet, en dragen zij de zorg voor het huishouden. Dit zijn veelal huishoudens waarbij vrouwen een hogere beroepsopleiding hebben genoten en mannen (die iets ouder zijn) een universitaire opleiding. De mannen hebben een mannenberoep en de vrouwen een vrouwenberoep. Een ander arrangement bestaat bij huishoudens waarbij beide partners een relatief laag opleidingsniveau hebben. Mannen werken in deze huishoudens en vrouwen zorgen voor het huishouden. Wanneer deze vrouwen werken doen ze dat voornamelijk in de avonduren en uit economische noodzaak volgens de bevindingen van Droogleever Fortuijn. Dergelijke huishoudens zijn meer suburbaan georiënteerd.

Nog steeds stoppen veel vrouwen met werken wanneer er kinderen komen ook al is hun aantal wel duidelijk afgenomen. Van de vrouwen die eind jaren zeventig hun eerste kind kregen bleef 9% doorwerken, en eind jaren tachtig is dit 29% (CBS 1988a). Het blijkt dat voor veel vrouwen de geboorte van het tweede kind tegenwoordig aanleiding is om te stoppen met werken: 80% van de vrouwen die door blijven werken na de geboorte van het eerste kind, stopt met werken nadat het tweede kind is geboren (Beets en Moors 1991).

Niet alleen de aanwezigheid van kinderen beïnvloedt de tijd die mannen en vrouwen besteden aan betaalde en huishoudelijke taken, maar ook hun leeftijd. Met name wanneer kinderen jong zijn, kosten ze aan verzorging veel tijd, zijn ze ouder dan kosten ze meer geld. Het is in dit kader belangrijk om een verschil te maken tussen huishoudelijk werk en de zorg voor kinderen. Bij aanwezigheid van kleine kinderen blijkt namelijk vooral de zorg voor kinderen toe te nemen en niet zozeer het huishoudelijk werk (Van der Lippe 1993). Vrouwen zijn degenen die de tijdsintensieve zorg voor de kinderen op zich nemen. Van de vrouwen met kinderen werkt in 1990 41%, en voor de meesten is dat in deeltijd zodat het betaalde werk met de zorg voor kinderen is te combineren; van de werkende vrouwen met een kind jonger dan 5 jaar werkt 72% minder dan 35 uur per week terwijl dit percentage voor vrouwen zonder kinderen in 1990 45 is (CBS 1992b; Imbens 1992). Ook mannen dragen door de grote behoefte aan zorg in de eerste levensjaren van het kind extra bij aan hun zorg.

Volgens de hypothesen die in paragraaf 5.3 zijn geformuleerd zouden vrouwen met kinderen tussen 1975 en 1990 minder tijd aan huishoudelijke en gezinstaken zijn gaan besteden en mannen met kinderen meer. De bevindingen in tabel 5.7 bevestigen deze verwachting maar deels. Vrouwen met kinderen van 5 jaar of jonger besteden in 1990 namelijk méér tijd aan huishoudelijke en gezinstaken dan in 1975 (49,6 uur per week in 1975 en 51,6 uur per week in 1990). Weliswaar besteden ze, overeenkomstig de verwachtingen, minder tijd aan huishoudelijk werk (30,6 uur per week in 1975 en 27,9 uur in 1990), maar ze besteden fors meer tijd aan de zorg voor kinderen (13,4 uur in 1975 en 19,1 uur in 1990). Dit laatste is niet overeenkomstig de verwachtingen. Ondanks een afgenomen beschikbaarheid van vrouwen voor huishoudelijke en gezinstaken door hun toegenomen arbeidsparticipatie, besteden vrouwen met kleine kinderen 5,7 uur per week meer aan kinderverzorging. Hun man is overeenkomstig de verwachting meer tijd gaan besteden aan de zorg voor kinderen (4,2 uur in 1975 en 7,4 uur in 1990).

Al in een analyse van het tijdsbestedingsonderzoek van 1975 vond Knulst (1977) een grote variatie in de hoeveelheid tijd besteed aan kinderverzorging, zowel bij huisvrouwen met kinderen als bij werkenden met kinderen (dit zijn met name mannen). Dit wijst erop dat ook in 1975 naast het deel van de tijd besteed aan kinderen met 'verplichtend' karakter, er een deel is dat facultatief van aard is. Gesteld zou kunnen worden dat het facultatieve karakter van de zorg voor kinderen is toegenomen, alhoewel de onderhavige analyse daarover geen uitsluitsel geeft.

Dat zowel mannen als vrouwen met jonge kinderen meer tijd aan hun verzorging zijn gaan besteden, is volgens Niphuis-Nell (1993) mede een gevolg van de veranderde betekenis van het ouderschap. Zo blijkt uit een vergelijkend onderzoek in 21 landen verspreid over de hele wereld, gehouden in de periode van 1963 tot 1978, dat de waarde van kinderen samenhangt met het economisch ontwikkelingsniveau. Naarmate een land een hoger ontwikkelingsniveau heeft bereikt - en een daarmee samenhangende kleinere gezinsgrootte - krijgt de betekenis van kinderen voor ouders andere accenten. Psychische aspecten van de betekenis van kinderen voor ouders gaan geleidelijk een grotere plaats innemen. Vooral bij een relatief hoog economisch ontwikkelingsniveau komt een toenemend zwaar accent te liggen op de psychische waardering van het opvoeden en zien opgroeien van kinderen, van de interactie met kinderen, van het plezier aan en met kinderen (Bulatao 1979). Onderzoek in de Nederlandse samenleving wijst in dezelfde richting. Zo analyseerden Knijn en Verheijen (1982) de inhoud van de vrouwenbladen Libelle en Margriet op hun visie op het moederschap op drie uiteenlopende tijdstippen. De onderzoeksters concludeerden dat in 1960 het moederschap vooral werd gezien in termen van opoffering en dienstbaarheid aan het gezin, in 1970 in termen van een bewuste en doelgerichte opvoeding, en in 1980 in termen van ontplooiing. Uit onderzoek van Knijn, Van Nuenen en Van der Avort (1994) onder tachtig vaders van jonge kinderen

blijkt dat ook het vaderschap traag maar gestaag aan het veranderen is. Er zijn niet alleen meer openbare discussies over het vaderschap maar er hebben ook veranderingen in de praktijk plaats, alhoewel daarin grote verschillen tussen vaders bestaan.

In deze ontwikkeling speelt een rol dat er tegenwoordig, dankzij ontwikkelingen in de mogelijkheden van geboortenregeling, in toenemende mate bewust wordt gekozen voor kinderen. Rond 1960 was dat nog nauwelijks het geval: eenmaal gehuwd was kinderen krijgen een vanzelfsprekendheid, een keuzemoment ontstond pas als naar de mening van de ouders het gezin te groot dreigde te worden. In de jaren zeventig ontwikkelde ons land zich evenwel tot een perfecte anticonceptiemaatschappij, waarbij zowel de eventuele komst van het eerste kind als die van elk volgend kind, een bewuste keuze is gaan vereisen. Deze fundamentele verandering heeft naar alle waarschijnlijkheid de betrokkenheid van ouders bij hun kinderen vergroot. Het zou dus ook zo kunnen zijn dat de toegenomen vaderlijke zorg voor kinderen in gezinnen met een jongste kind van 0 tot en met 5 jaar met name wordt verklaard uit de toegenomen psychische betekenis van kinderen, evenals dat bij vrouwen het geval is.

Tabel 5.7 Tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken van (gehuwd) samenwonende mannen en vrouwen naar leeftijd van het jongste kind, 1975-1990 (in uren per week)

leeftijd jongste kind	vrouwen		mannen	
	1975	1990	1975	1990
0-5 jaar				
huishoudelijke en gezinstaken	49,6	51,6	15,7	20,2
huishoudelijk werk	30,6	27,9	6,7	9,0
zorg voor kinderen	13,4	19,1	4,2	7,4
doe-het-zelf-werkzaamheden	5,6	4,5	4,8	3,9
betaalde arbeid	2,2	4,8	36,4	37,8
6-14 jaar				
huishoudelijke en gezinstaken	45,1	40,4	13,6	12,4
huishoudelijk werk	33,8	29,9	6,2	6,7
zorg voor kinderen	5,3	5,8	1,9	1,6
doe-het-zelf-werkzaamheden	6,0	4,7	5,4	4,1
betaalde arbeid	4,2	9,3	29,8	39,9
> 14 jaar				
huishoudelijke en gezinstaken	42,5	39,5	13,1	14,1
huishoudelijk werk	36,3	32,6	6,8	7,3
zorg voor kinderen	1,2	1,5	1,0	0,9
doe-het-zelf-werkzaamheden	5,1	5,4	5,3	6,0
betaalde arbeid	2,5	8,6	29,2	35,5

Bron: SCP (TBO'75 en '90) (n=502 en 961) gewogen resultaten

Een herverdeling van taken is in het verlengde van een afnemende sekse-specifieke socialisatie het eerst te verwachten bij de jongere generaties. Voor hen is het meer gebruikelijk dat vrouwen buitenshuis werken en mannen meer in huis doen dan voor oudere generaties. Zoals eerder in deze paragraaf bleek, is de taakverdeling onder samenwonenden zonder kinderen inderdaad gelijk geworden tussen 1975 en 1990. Met kleine kinderen valt de verdeling van taken echter terug in het traditionele patroon: de vrouw zorgt voor het huishouden en de man voor het inkomen, ook al is deze trend over de laatste jaren afgenomen. Ook uit figuur 5.6 is af te lezen dat het aandeel van vrouwen met kinderen in huishoudelijke en gezinstaken maar weinig is veranderd tussen 1975 en 1990.

Figuur 5.6 Aandeel in huishoudelijke en gezinstaken van (gehuwd) samenwonende vrouwen met kinderen, naar leeftijd van het jongste kind, 1975-1990 (in procenten: aandeel man + aandeel vrouw = 100%)

Contains Data for Postscript Only.

Bron: SCP (TBO'75 en '90) gewogen resultaten

Naast de leeftijd van de kinderen kan ook het aantal kinderen tot meer huishoudelijke en gezinstaken leiden. Meer kinderen in huis betekent meer kleren om te wassen, meer eten om te koken, meer rommel om op te ruimen. Toch zal hier zeker sprake zijn van schaalvoordelen (Hagenaars en Wunderink-Van Veen 1990). Er zijn al kleren van andere gezinsleden die gewassen moeten worden, er moet ook voor één kind gekookt worden, en twee kinderen in plaats van één kind zal niet tot tweemaal zoveel rommel leiden.

Uit tabel 5.8 blijkt dat voor de tijd die vrouwen besteden aan huishoudelijke en gezinstaken het met name belangrijk is òf er kinderen zijn en minder hoeveel kinderen er zijn. Deze bevinding geldt in sterkere mate voor 1990 als voor 1975. Bij mannen is het resultaat onverwacht. Mannen met één kind doen zowel in 1975 als in 1990 meer thuis dan mannen met 2 of 3 kinderen. Dit zou kunnen betekenen dat mannen met één kind net zijn begonnen aan kinderen, en zoals eerder bleek dragen mannen veel bij aan de zorg van een jong kind. Omdat echter gecontroleerd is voor de leeftijd van het jongste kind is dit uitgesloten. Wat wel zou kunnen is dat mannen met meer kinderen meer betaald werken en daardoor minder tijd beschikbaar hebben voor het huishouden. Meer kinderen betekent immers ook meer monden om te voeden. Ook is het mogelijk dat in gezinnen met meer kinderen de oudere kinderen bijdragen aan huishoudelijke en gezinstaken en er minder behoefte bestaat aan de hulp van de vader. Tot slot zou het zo kunnen zijn dat mannen met één kind vaker een partner hebben die een andere houding heeft ten aanzien van het moederschap dan de partner van mannen met twee of drie kinderen. Het onderzoek van Niphuis-Nell (1981) laat zien dat de keuze voor één kind bij vrouwen onder meer met deze factor samenhangt. Wanneer overigens alleen naar huishoudelijk werk en de zorg voor kinderen wordt gekeken dan veranderen de resultaten voor zowel vrouwen als mannen niet.

Tabel 5.8 Tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken van (gehuwd) samenwonende mannen en vrouwen naar aantal thuiswonende kinderen, 1975-1990 (in uren per week)^a

aantal thuiswonende kinderen	vrouwen		mannen	
	1975	1990	1975	1990
geen kinderen en jonger dan 40 jaar	33,9	19,9	12,3	13,5
1 kind	44,7	42,2	15,6	17,6
2 kinderen	45,8	43,4	13,6	15,6
3 of meer kinderen	47,2	44,8	13,1	15,1

^a Gecorrigeerd voor de leeftijd van het jongste kind.

Bron: SCP (TBO'75 en '90) (n=586 en 1.517) gewogen resultaten

5.4.3 Gewaardeerde en minder gewaardeerde huishoudelijke en gezinstaken

In het voorgaande is gebleken dat tussen 1975 en 1990 samenwonende vrouwen in de regel minder huishoudelijke en gezinstaken zijn gaan verrichten en samenwonende mannen meer. Vollebergh (1986) is nagegaan welke van de huishoudelijke taken mannen en vrouwen voor hun rekening nemen. Daartoe vroeg ze 70 paren met kinderen hun tijdsbesteding aan een aantal huishoudelijke taken weer te geven. Daarnaast vroeg ze naar het belang dat ze aan elke huishoudelijke taak toekennen alsmede de waardering die een huishoudelijke taak in hun ogen geniet. Het blijkt dat mannen meer deelnemen aan taken die meer waardering oogsten in de ogen van beide partners of waaraan een groter belang wordt gehecht. In haar onderzoek blijken dit met name kinderverzorging en -begeleiding te zijn. Het schoonmaken van het huis kent de minste waardering en er wordt door beide partners ook het minste belang aan gehecht.

Wheelock (1990) kwam op basis van een onderzoek in Engeland onder dertig echtparen waarvan de man een werkloze geschoolde arbeider was en de vrouw werkzaam in een typisch vrouwelijk beroep, tot soortgelijke conclusies. Het blijkt dat niet alle huishoudelijke taken in de onderhandelingen over taakverdeling worden betrokken. Sommige taken hebben een zodanig symbolische betekenis dat mannen zich er niet aan wagen. Koken, afwassen en de tuin bijhouden zijn klussen die door mannen worden overgenomen en stofzuigen is ook meer en meer zo'n taak, maar wassen, strijken en grondig het huis schoonmaken blijven vrouwentaken (Knijn 1992).

Ook hier is aan de hand van de tijdsbestedingsgegevens nagegaan in welke soort van taken mannen vooral participeren en of dit tussen 1975 en 1990 is veranderd. We onderscheiden daartoe prestigieuze, neutrale en niet-prestigieuze taken. Tot prestigieuze taken worden het verzorgen van maaltijden, kinderverzorging en -begeleiding gerekend, niet-prestigieuze taken zijn hier schoonmaken en het onderhouden van de kleding, en de rest vormt de neutrale taken. Deze indeling is afgeleid van de indelingen van de bovenstaande onderzoekers. Uit tabel 5.9 is af te lezen dat tussen 1975 en 1990 zowel mannen als vrouwen minder tijd zijn gaan besteden aan niet-prestigieuze taken. De toegenomen tijd aan het huishouden besteden mannen zonder kinderen met name aan neutrale taken en mannen met kinderen aan prestigieuze taken. Vrouwen zonder kinderen zijn minder tijd gaan besteden aan prestigieuze huishoudelijke taken, maar degenen met kinderen juist meer; zij zijn met name meer tijd gaan besteden aan kinderverzorging en -begeleiding.

Tabel 5.9 Tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken van (gehuwd) samenwonende vrouwen en mannen van 12 jaar en ouder, 1975-1990 (in uren per week)

	vrouwen		mannen	
	1975	1990	1975	1990
met kinderen				
prestigieuze huishoudelijke taken	21,3	22,6	4,7	6,8
neutrale huishoudelijke taken	12,7	12,0	8,7	8,4
niet-prestigieuze huishoudelijke taken	12,4	10,2	0,9	0,8
zonder kinderen				
prestigieuze huishoudelijke taken	13,2	11,6	3,9	4,5
neutrale huishoudelijke taken	11,8	11,7	8,6	11,4
niet-prestigieuze huishoudelijke taken	10,1	7,3	1,7	1,2

Bron: SCP (TBO'75 en '90) (n=806 en 1.952) gewogen resultaten

De verdeling van het tijdbudget van mannen en vrouwen met kinderen over prestigieuze, neutrale en niet-prestigieuze taken in figuur 5.7 geeft duidelijk weer dat zowel mannen als vrouwen tussen 1975 en 1990 relatief meer van hun tijd aan prestigieuze taken zijn gaan besteden en relatief minder van hun tijd aan niet-prestigieuze taken. Daarnaast valt op dat vrouwen in vergelijking tot mannen relatief meer van hun tijd aan niet-prestigieuze taken besteden terwijl mannen juist relatief meer tijd aan neutrale taken besteden. Tot neutrale taken behoren ook doe-het-zelf-werkzaamheden, en zoals bekend uit paragraaf 5.1 besteden mannen relatief veel van hun huishoudelijke tijd aan deze bezigheden.

Figuur 5.7 Verdeling van tijd van (gehuwd) samenwonende mannen en vrouwen met kinderen over prestigieuze, neutrale en niet-prestigieuze, huishoudelijke en gezinstaken, 1975-1990 (in procenten)

Contains Data for
Postscript Only.

Bron: SCP (TBO'75 en '90) gewogen resultaten

Zorg voor kinderen werd in het begin van deze paragraaf in vergelijking tot andere huishoudelijke taken nog volledig als prestigieus opgevat. Tussen de diverse taken die te maken hebben met de zorg voor kinderen bestaan echter net zo goed verschillen. De verzorgende taken (zoals luiers verschonen) dragen een meer verplichtend karakter, en begeleidende taken (zoals spelletjes doen) kunnen in zijn algemeenheid de leukere taken worden genoemd. Uit Leids onderzoek in 1982 onder 166 huishoudens met kinderen blijkt dat vrouwen vaker de baby de luier omdoen en de baby de fles geven dan hun man. Stoeien en knuffelen met de kinderen doen man en vrouw beiden even vaak (Tavecchio en Van Ijzendoorn 1982). Ook uit meer recent Amerikaans onderzoek (Atkinson 1987) onder 63 vaders en moeders blijkt dat moeders meer de fysieke zorg voor de kinderen dragen. De verdeling van begeleiding is volgens de vaders redelijk gelijk, maar moeders hebben het idee dat zij twee derde van de verantwoordelijkheid voor kinderverzorging én -begeleiding dragen. Gevraagd naar hoe ouders de zorg voor kinderen zouden willen verdelen blijkt uit Amerikaans onderzoek van Gecas (1976) onder 200 paren dat beiden vinden dat vrouwen meer verantwoordelijkheid behoren te dragen voor taken als kinderen schoonhouden en voeren. Ook in werkelijkheid blijken vrouwen meer deze taken te vervullen, zelfs meer dan beide partners vinden hoe het zou moeten zijn.

Tabel 5.10 Tijdsbesteding aan kinderverzorging en begeleiding van (gehuwd) samenwonende mannen en vrouwen naar leeftijd van het jongste kind, 1975-1990 (in uren per week)

leeftijd jongste kind	vrouwen		mannen	
	1975	1990	1975	1990
0-5 jaar				
zorg voor kinderen	13,4	19,1	4,2	7,4
kinderverzorging	8,0	10,8	1,6	3,5
kinderbegeleiding	5,4	8,3	2,6	3,8
6-14 jaar				
zorg voor kinderen	5,3	5,8	1,9	1,6
kinderverzorging	2,5	2,1	0,7	0,4
kinderbegeleiding	2,7	3,7	1,3	1,1

Bron: SCP (TBO'75 en '90) (n=395 en 787) gewogen resultaten

Uit tabel 5.10 is af te lezen dat mannen tussen 1975 en 1990 meer zijn gaan doen aan kinderverzorging en ook iets meer aan kinderbegeleiding. Maar ook in 1990 besteden ze meer tijd aan kinderbegeleiding dan aan kinderverzorging. Bij vrouwen is dat bij heel jonge kinderen andersom, ook al is het verschil tussen hun tijd besteed aan verzorging en begeleiding tussen 1975 en 1990 afgenomen. In 1975 besteden vrouwen met kleine kinderen 8,0 uur per week aan kinderverzorging en 5,4 uur aan begeleiding; in 1990 zijn deze getallen respectievelijk 10,8 uur en 8,3 uur. Mannen besteden dus nog steeds meer tijd aan de leuke dingen met de kinderen, maar het verschil tussen mannen en vrouwen met kleine kinderen is wel afgenomen. Ook uit figuur 5.8 blijkt dat bij jonge kinderen de verdeling van verzorging en begeleiding in de richting van een geringere ongelijkheid gaat.

Figuur 5.8 Verdeling van tijd over kinderverzorging en -begeleiding van (gehuwd) samenwonende mannen en vrouwen met kinderen van vijf jaar en jonger, 1975-1990 (in procenten)

Contains Data for
Postscript Only.

Bron: SCP (TBO'75 en '90) gewogen resultaten

Tot slot van deze paragraaf wordt nagegaan of de tijd besteed aan kinderverzorging of -begeleiding door huisvrouwen en betaald werkende vrouwen tussen 1975 en 1990 is veranderd. Uit tabel 5.11 blijkt dat huisvrouwen met kleine kinderen in 1990 1,25 keer meer tijd aan de kinderen besteden als werkende vrouwen en in 1975/1980 was dit 1,20 keer zoveel. Zowel huisvrouwen als werkende vrouwen met kleine kinderen zijn echter meer gaan doen aan kinderverzorging en -begeleiding.

Tabel 5.11 Tijdsbesteding aan kinderverzorging en begeleiding van samenwonende vrouwen naar leeftijd van het jongste kind en arbeidssituatie van de vrouw, 1975/1980-1990 (in uren per week)

leeftijd jongste kind	huisvrouwen		betaald werkende vrouwen	
	1975/1980	1990	1975/1980	1990
0-5 jaar				
zorg voor kinderen	15,9	20,4	13,4	16,3
kinderverzorging	10,1	11,6	7,8	8,9
kinderbegeleiding	5,8	8,8	5,7	7,4
6-14 jaar				
zorg voor kinderen	5,8	6,6	5,1	5,1
kinderverzorging	3,0	2,7	2,3	1,5
kinderbegeleiding	2,8	3,9	2,8	3,6

Bron: SCP (TBO'75/'80 en '90) (n=601 en 396) gewogen resultaten

Deze ontwikkeling heeft er zelfs toe geleid dat de huidige (1990) betaald werkende vrouw met een jong kind gemiddeld meer tijd besteedt aan de zorg voor kinderen (16,3 uur) dan de vroegere

(1975/1980) huisvrouw met een jong kind (15,9 uur). Hierbij moet er wel op worden gewezen dat het hier gaat om tijd besteed aan zorg voor kinderen als primaire activiteit. Over de in totaal met het kind doorgebrachte tijd, dat wil zeggen: als primaire en als secundaire activiteit, geven de gebruikte data geen informatie (zie hierover § 4). Het is dus alleszins mogelijk, en zelfs niet onwaarschijnlijk, dat de huisvrouw van 1975 met een jong kind in totaal meer tijd doorbracht met het kind dan de betaald werkende vrouw met een jong kind in 1990, maar dat de eerste in het onderzoeksdagboek een zeer groot deel van deze tijd noteerde onder bijvoorbeeld huishoudelijke activiteiten, boodschappen doen of sociale contacten met anderen, terwijl zij wel steeds het kind om zich heen had of bij zich had. Niettemin blijft het opmerkelijk dat het verschil in (primaire) tijd besteed aan zorg voor kinderen tussen betaald werkende vrouwen en huisvrouwen over de gehele periode 1975-1990 gezien, zo gering is dan wel een paradoxaal karakter draagt. In ieder geval geven deze gegevens allermindst aanleiding om te denken dat de toename van de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen met kinderen in de afgelopen decennia, zou hebben geleid tot een afname van de aandacht van deze moeders voor hun kinderen.

5.4.4 Huishoudelijke hulp

Het is mogelijk om een deel van het huishoudelijk werk uit te besteden aan derden. Mannen en vrouwen kunnen bijvoorbeeld niet meer zelf het huishouden volledig verzorgen doordat ze te oud zijn. Het is echter ook mogelijk dat de eigen tijd te duur is om aan huishoudelijk werk te besteden. Wanneer beide partners over een betaalde baan beschikken en een redelijk tot hoog uurloon verdienen, kan het goedkoper zijn om een huishoudelijke hulp aan te trekken dan om zelf het huishoudelijk werk te doen. Daarnaast hebben zij minder tijd beschikbaar en ook vanuit deze optiek kan het aantrekkelijk zijn om een hulp aan te trekken; tijd is immers geld.

Uit tabel 5.12 blijkt dat in huishoudens waar beide partners een betaalde baan hebben van meer dan 20 uur per week, vaker een huishoudelijke hulp aanwezig is dan in huishoudens waar alleen de man betaald werkt. Dit verschil is tussen 1975 en 1990 alleen maar groter geworden.

Ook de aanwezigheid van kinderen is belangrijk. Wanneer vrouwen met een betaalde baan kinderen hebben, is er veel vaker een huishoudelijke hulp aanwezig dan wanneer zij geen kinderen hebben.

Tabel 5.12 Aanwezigheid van een betaalde hulp in de huishouding naar arbeidssituatie van het huishouden (in procenten)

	aanwezigheid huishoudelijke hulp	
	1975/1980	1990
tweeverdieners:		
man en vrouw werken 20 uur of meer betaald per week	10	13
met kinderen	19	23
zonder kinderen	5	7
traditionele taakverdelers:		
man werkt 20 uur of meer, vrouw geen betaalde baan	6	0
met kinderen	6	0
zonder kinderen	6	8
taakomkering:		
man geen betaalde baan, vrouw werkt 20 uur of meer ^a	8	7
geen van beiden heeft een betaalde baan		
met kinderen	9	10
zonder kinderen	3	14
	11	10

^a Van deze categorie huishoudens zijn er te weinig om een uitsplitsing te maken naar met kinderen en zonder kinderen.

Bron: SCP (TBO'75/'80 en '90) (n=1.946 en 1.531) gewogen resultaten

Naast de arbeidssituatie van de partners, blijkt de inkomenssituatie bepalend te zijn voor de aanwezigheid van een huishoudelijke hulp (Knulst en Schoonderwoerd 1983). Hoe hoger het inkomen, des te vaker een huishoudelijke hulp. Men kan zich dan vrijkopen van de lasten van huishoudelijke taken en dit kan er mogelijk toe leiden dat een deel van de huishoudelijke taken niet meer herverdeeld hoeft te worden tussen partners.

Het is niet mogelijk om hier de veranderingen in aanwezigheid van een huishoudelijke hulp bij verschillende inkomens tussen 1975 en 1990 na te gaan. In het gebruikte tijdsbestedingsonderzoek is de indeling van het inkomen namelijk niet aangepast aan de nominale stijging van het inkomen en/of de inflatie tussen 1975 en 1990. Er zijn in 1990 dus relatief meer huishoudens met een inkomen in de hoogst onderscheiden categorie van het tijdsbestedingsonderzoek (> 3.750 gulden netto per maand) dan in 1975.

Wanneer we alleen kijken naar 1990, dan blijkt dat in de huishoudens behorende tot de hoogste inkomenscategorie veel vaker een huishoudelijke hulp aanwezig is (17%) dan in de huishoudens behorende tot de lagere inkomenscategorieën (1%).

5.5 Bijdrage van verschillende kenmerken aan de huishoudelijke en gezinstaken

In de vorige paragrafen zijn verbanden aangegeven tussen de situatie waarin mannen en vrouwen verkeren en hun deelname aan huishoudelijke en gezinstaken. Kenmerken van de situatie als het hebben van een betaalde baan en de aanwezigheid van kinderen blijken van belang te zijn voor het werk thuis van mannen en vrouwen. Om de werkelijke invloed van dergelijke kenmerken te achterhalen, is het nodig om te corrigeren voor de overige van belang zijnde kenmerken. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk dat mensen die op een flat wonen minder schoonmaken dan mensen die een eengezinswoning bezitten. Dit hoeft echter niet aan het type woning te liggen, maar kan komen doordat er grotere gezinnen in eengezinswoningen leven.

Een regressie-analyse is uitgevoerd om de relatieve invloed van elke omstandigheid te bestuderen en in tabel 5.13 zijn de resultaten weergegeven. De interpretatie van deze tabel is als volgt. Een jongste kind in de leeftijd van 0 tot en met 5 jaar bezorgt de vrouw per week 18 uur extra huishoudelijke en gezinstaken (incl. de zorg voor kinderen) in vergelijking met een vrouw zonder kinderen die voor wat betreft de overige kenmerken uit de tabel in precies dezelfde situatie verkeert. Een man met een betaalde baan van 40 uur of meer per week verricht zo'n 14 uur minder huishoudelijke taken per week dan een man zonder betaalde baan die verder in gelijke omstandigheden verkeert.

Blijkens tabel 5.13 beïnvloeden zowel de opleiding als de leeftijd van mannen en vrouwen hun tijdbestede aan huishoudelijke en gezinstaken. Zowel oudere vrouwen als mannen besteden meer tijd aan het huishouden dan vrouwen en mannen jonger dan 35 jaar. Bij opleiding is er geen duidelijk rechtlijnig verband. Naarmate mannen en vrouwen voorts meer betaalde arbeid verrichten, besteden ze minder tijd aan het huishouden. Dit resultaat bevestigt het idee dat mensen die meer betaald werken minder tijd beschikbaar hebben voor het huishouden. De leeftijd van het jongste kind beïnvloedt het huishoudelijk werk van vrouwen bijna nog meer. Hoe jonger hun kind des te meer tijd besteden vrouwen aan het huishouden. Bij mannen verdwijnt het effect van kinderen al bij kinderen ouder dan 5 jaar. De behoefte die aan huishoudelijke en gezinstaken ontstaat bij aanwezigheid van kinderen speelt dus vooral bij vrouwen een rol. Een partner en zeker een werkende partner bezorgt de vrouw meer werk aan het huishouden. Bij mannen is het niet zozeer de aanwezigheid van een partner als wel het gegeven of de partner werkt. Doordat de partner minder tijd beschikbaar heeft voor het huishouden, is de behoefte aan het vervullen van huishoudelijke en gezinstaken door de man groter. Het type woning blijkt geen invloed te hebben op de deelname aan huishoudelijke en gezinstaken van zowel mannen als vrouwen, maar de aan- of afwezigheid van een huishoudelijke hulp wel. Een hulp in het huishouden betekent zo'n vier uur minder huishoudelijke taken per week voor de vrouw. Dit resultaat ondersteunt de gedachte dat door monetarisering van huishoudelijke taken de bijdrage van vrouwen minder wordt.

Tabel 5.13 Bijdrage van verschillende kenmerken aan huishoudelijke en gezinstaken van mannen en vrouwen van 20 jaar en ouder, onder constanthouding van de overige kenmerken in de tabel, 1975-1990 (in uren per week)

	huishoudelijke en gezinstaken ^a	
	vrouwe n	mannen
opleiding		
lager onderwijs (referentiegroep)		
lbo, mavo	1,64	1,73
mbo, havo, vwo	0,62	2,01
hbo, wo	0,13	1,41
leeftijd		
20-34 jaar (referentiegroep)		
35-49 jaar	4,28	3,06
50-64 jaar	7,00	3,66
65 jaar en ouder	6,92	3,20
betaalde arbeid		
0 uren per week (referentiegroep)		
1-9 uren per week	-3,58	-2,05
10-19 uren per week	-6,69	-5,48
20-29 uren per week	-11,25	-7,99
30-39 uren per week	-15,71	-10,71
≥ 40 uren per week	-18,70	-14,06
leeftijd jongste kind		
0-5 jaar	18,18	6,99
6-14 jaar	8,66	-0,24~
> 14 jaar	3,10	-1,99
geen kinderen (referentiegroep)		
partner		
geen partner (referentiegroep)		
partner werkt niet	5,02	0,61~
partner werkt	7,57	2,62
woning ^b		
flat (referentiegroep)		
eengezinswoning	0,99~ ^c	0,73~
huishoudelijke hulp		
ja	-3,88	-0,78~
nee (referentiegroep)		
jaar		
1975 (referentiegroep)		
1980	1,15~	0,58~
1985	0,80~	1,84
1990	-2,39	1,71

^a Ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten.

^b Onder eengezinswoning valt vrijstaande woning, bungalow, boerderij, bedrijfswoning, twee onder één kap of woning in een rij.

^c ~ = niet significant op 1%-niveau.

Bron: SCP (TBO '75, '80, '85, '90) (n=1.060, 2.262, 2.754, 2.762) gewogen resultaten

De 'tijdgeest' heeft voor zowel mannen als vrouwen een effect: in 1990 besteden vrouwen significant minder tijd aan het huishouden dan in 1975 en mannen significant meer, onder constanthouding van de overige in de tabel opgenomen effecten. De invloed van bijvoorbeeld de gestegen arbeidsmarktparticipatie van vrouwen tussen 1975 en 1990 is door het opnemen van de variabele uren betaalde arbeid dus uitgesloten. Een significant effect van de tijdgeest betekent dan bijvoorbeeld dat een vrouw jonger dan 35 jaar, met een betaalde baan van 20 uur per week, een kind jonger dan 6 jaar, een wetenschappelijke opleiding, een werkende partner en een huishoudelijke hulp, in 1990 minder

tijd besteedt aan huishoudelijke en gezinstaken als een vrouw die in precies dezelfde omstandigheden verkeert in 1975. Deze invloed van de tijd lijkt te duiden op een verschuiving van normen in de richting van een minder ongelijke taakverdeling tussen mannen en vrouwen.

Over alle kenmerken bezien wordt de tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken van vrouwen met name beïnvloed door de aanwezigheid van jonge kinderen en het aantal uren betaald werk. Bij mannen is het vooral het aantal uren betaald werk per week dat er toe doet. De invloed van de 'tijdgeest' valt hierbij voor mannen en vrouwen in het niet.

Terugdenkend aan de verwachtingen geformuleerd in paragraaf 5.3 betekent dit dat voor een man vooral zijn beschikbaarheid, afgemeten aan zijn uren betaalde arbeid, bepaalt hoeveel tijd hij investeert in het huishouden. Bij vrouwen is het niet alleen haar beschikbaarheid maar ook de behoefte aan huishoudelijke arbeid, afgemeten aan de leeftijd van het jongste kind. Dezelfde analyse met huishoudelijk werk en de zorg voor kinderen (zonder doe-het-zelf-werkzaamheden) geeft geen noemenswaardige verschillen in de resultaten.

Tot slot van deze paragraaf wordt de relatie tussen betaald werk en huishoudelijke en gezinstaken van mannen en vrouwen nagegaan. Tabel 5.14 geeft de invloed weer van 1 uur betaalde arbeid van een man of een vrouw op zijn of haar hoeveelheid huishoudelijke en gezinstaken. Daarbij is op een aantal omstandigheden constant gehouden zoals staat vermeld onder de tabel. Voor vrouwen is de invloed van een uur betaalde arbeid tussen 1975 en 1990 nauwelijks veranderd. 1 uur betaalde arbeid meer betekent 33 minuten ($-0,55/100 * 60$) minder huishoudelijke taken in 1975 en in 1990 35 minuten. Bij mannen is er een klein verschil: in 1975 betekende een uur extra betaalde arbeid 17 minuten minder huishoudelijke en gezinstaken en in 1990 23 minuten: betaalde arbeid heeft in de loop van de tijd een grotere invloed op het huishoudelijk werk van de man gekregen.

Voor zowel mannen als vrouwen is de relatie tussen betaald en huishoudelijk werk niet één op één. Een uur betaalde arbeid minder betekent niet dat evenzo veel meer wordt gedaan in het huishouden. Een deel van de overgebleven tijd is onder andere vrije tijd geworden. Dit geldt voor vrouwen overigens minder dan voor mannen.

Tabel 5.14 De invloed van 1 uur betaalde arbeid op de hoeveelheid huishoudelijke en gezinstaken voor mannen en vrouwen tussen 20 en 64 jaar, gegeven een aantal relevante omstandigheden^a 1975-1990 (in uren per week)

	huishoudelijke en gezinstaken	
	vrouwen	mannen
1 uur betaalde arbeid		
1975	-0,55 (= 33 minuten)	-0,28 (= 17 minuten)
1980	-0,62 (= 37 minuten)	-0,35 (= 21 minuten)
1985	-0,63 (= 38 minuten)	-0,39 (= 23 minuten)
1990	-0,58 (= 35 minuten)	-0,39 (= 23 minuten)

^a Gegeven de leeftijd van het jongste kind, (werkende) partner, opleidingsniveau, leeftijd en totaal aantal kinderen.

Bron: SCP (TBO'75, '80, '85 '90) (n=873, 1.878, 2.279, 2.357) gewogen resultaten

5.6 De balans opgemaakt

5.6.1 De ontwikkelingen samengevat

Al in paragraaf 2 bleek dat voor de hele bevolking van 12 jaar en ouder geldt dat in de periode 1975-1990 vrouwen 3,0 uur per week minder tijd aan huishoudelijke en gezinstaken zijn gaan besteden en mannen 2,2 uur per week meer. In de paragrafen 5.2 tot en met 5.4 werden vervolgens de ontwikkelingen in de afzonderlijke levensfasen behandeld. In de onderhavige paragraaf worden de ontwikkelingen in deze levensfasen samengevat en wordt bezien in hoeverre de in paragraaf 3

geformuleerde verwachting wordt bevestigd. Deze verwachting, die gebaseerd is op een viertal theoretische oriëntaties, luidde: "Globaal genomen kan worden verwacht dat mannen in het algemeen meer zijn gaan doen in het huishouden tussen 1975 en 1990 en vrouwen minder. Wat betreft samenwonenden wijzen de vier mechanismen alle in dezelfde richting: de omvang van huishoudelijke en gezinstaken van samenwonende vrouwen zal zijn afgenomen tussen 1975 en 1990 en van samenwonende mannen toegenomen. Per saldo zal dan de verdeling tussen samenwonende mannen en vrouwen minder ongelijk zijn geworden".

Om een overzicht te kunnen krijgen van de relevante ontwikkelingen zijn in tabel 5.15 twee typen cijfers opgenomen. De eerste twee kolommen geven voor mannen en vrouwen afzonderlijk de toe- of afname weer in het aantal uren huishoudelijke en gezinstaken tussen 1975 en 1990. In de derde en vierde kolom is voor resp. 1975 en 1990, het aantal uren van vrouwen en mannen op elkaar betrokken door het aantal uren van vrouwen te delen door dat van mannen. Aan dit cijfer kan de mate van ongelijkheid tussen de seksen worden afgelezen. Omdat in de meeste situaties vrouwen meer uren aan huishoudelijke en gezinstaken besteden dan mannen resulteert deze deling in de regel in een cijfer dat groter is dan één en hoe groter het cijfer hoe groter de ongelijkheid. Een cijfer kleiner dan één geeft aan dat in de betreffende situatie mannen meer uren aan huishoudelijke en gezinstaken besteden dan vrouwen.

Tabel 5.15 Ontwikkelingen in tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken, naar levensfase, in de periode 1975-1990

	toe- of afname 1975-1990 in uren per week		tijdsbesteding van vrouwen gedeeld door die van mannen	
	vrouwen	mannen	1975	1990
bevolking van 12 jaar en ouder	-3,0	+2,2	2,7	2,1
thuiswonende kinderen				
12-18 jaar	-2,7	+0,3	1,9	1,2
19-25 jaar	-6,1	-1,1	1,9	1,4
alleenstaanden ^a				
< 40 jaar	-1,6	+0,5	1,5	1,3
40-64 jaar	-6,2	-	-	1,5
> 64 jaar	-2,0	+5,5	1,3	1,0
samenwonenden zonder kinderen				
< 40 jaar	-14,0	+1,3	2,8	1,5
40-64 jaar	+0,1	+4,3	3,1	2,3
> 64 jaar	-3,1	+3,0	1,9	1,5
samenwonenden met kinderen				
leeftijd jongste kind				
0-5 jaar	+2,0	+4,5	3,2	2,6
6-14 jaar	-4,7	-1,2	3,3	3,3
> 14 jaar	-3,0	+1,0	3,2	2,8

^a Voor de alleenstaanden betekent '1975' de samengevoegde gegevens voor de jaren 1975/1990.

Bron: SCP (TBO'75 en '90) (n=1.309 en 3.158) gewogen resultaten

Tabel 5.15 heeft betrekking op de tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken (de som van tijd besteed aan huishoudelijk werk, zorg voor kinderen, en doe-het-zelven). Uit de eerste en tweede kolom in deze tabel kan worden afgelezen dat de richting van de verandering in tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken voor de afzonderlijke levensfase- en geslachtscategorieën in een ruime meerderheid van de gevallen (17 van 21) overeenkomt met de geformuleerde verwachting, maar toch ook in een betrèkkelijk groot aantal gevallen (4 van de 21) daarmee niet overeenstemt. De duidelijkste contraire ontwikkeling doet zich voor bij de samenwonende vrouwen met een jongste kind beneden 6

jaar. In plaats van hun tijd besteed aan huishoudelijke en gezinstaken te verminderen, zoals werd verwacht, voerden zij de omvang van deze tijdsbesteding op met 2 uur per week.

Uit een vergelijking van de derde en vierde kolom in tabel 5.15 kan vervolgens geconcludeerd worden dat de ongelijkheid tussen vrouwen en mannen voor bijna elke levensfase is afgenomen. Zo besteedden bijvoorbeeld thuiswonende meisjes van 12-18 jaar in 1975 nog 1,9 maal zo veel tijd aan huishoudelijke en gezinstaken dan thuiswonende jongens van die leeftijd, terwijl deze verhouding in 1990 is gedaald naar 1,2 maal zo veel. De enige uitzondering wordt hier gevormd door de samenwonende vrouwen en mannen met een jongste kind van 6-14 jaar. Bij hen bleef de mate van ongelijkheid in de verdeling van huishoudelijke en gezinstaken exact hetzelfde: zowel in 1975 als in 1990 besteden de vrouwen 3,3 maal zo veel tijd aan deze taken als de mannen.

De vrouwen die het aantal uren huishoudelijke en gezinstaken duidelijk het sterkst terugbrachten zijn de jonge samenwonende vrouwen (< 40 jaar) zonder kinderen; deze categorie vrouwen besteedde in 1990 14 uur per week minder tijd aan huishoudelijke en gezinstaken dan dezelfde categorie vrouwen in 1975. Deze sterke daling kan vrijwel geheel worden toegeschreven aan het hogere opleidingsniveau van deze categorie vrouwen in 1990 in vergelijking met het opleidingsniveau van dezelfde categorie in 1975. Belangrijk daarbij is onder meer dat hoog opgeleide vrouwen veel meer participeren op de arbeidsmarkt dan laag opgeleide vrouwen.

De mannen die de tijd besteed aan huishoudelijke en gezinstaken het sterkst opvoerden zijn de alleenstaande mannen van 65 jaar en ouder; deze categorie mannen besteedde in 1990 5½ uur per week meer tijd aan huishoudelijke en gezinstaken dan dezelfde categorie mannen in 1975.

In tabel 5.16 zijn dezelfde twee typen cijfers opgenomen als in tabel 5.15, maar nu voor de drie subtaken afzonderlijk. Uit deze tabel komt naar voren dat ten aanzien van de subtaak huishoudelijk werk de in paragraaf 3 geformuleerde verwachting duidelijk wordt bevestigd. In elke levensfase duidt de richting van de verandering voor vrouwen op een afname van het aantal uren huishoudelijk werk en voor mannen op een toename (de ene uitzondering, bij thuiswonende mannen van 19-25 jaar, kan aan toeval worden toegeschreven). In elke levensfase is dan ook de ongelijkheid tussen de seksen wat betreft de tijd besteed aan huishoudelijk werk afgenomen en ook voor samenwonenden, zowel met als zonder kinderen, is deze afname heel duidelijk.

Voor de andere twee subtaken blijkt de realiteit, zoals deze naar voren komt uit de cijfers in tabel 5.16, niet te sporen met de vooraf geformuleerde verwachting. Wat betreft de zorg voor kinderen blijken moeders noch vaders (geheel) te beantwoorden aan de verwachting. Vooral moeders met een jongste kind beneden 6 jaar laten gedragsverandering zien die tegengesteld is aan de verwachting. In plaats van hun tijd besteed aan de zorg voor kinderen te verminderen, zoals op grond van o.a. hun toegenomen arbeidsmarktparticipatie kon worden verwacht, zijn zij in de periode 1975-1990 5,7 uur per week meer tijd gaan besteden aan deze zorg. Wel is, in overeenstemming met de verwachting, de ongelijkheid tussen moeders en vaders in deze gezinsfase verminderd. Dit kwam tot stand doordat ook vaders meer tijd aan de zorg voor kinderen gingen besteden en de toename bij hen verhoudingsgewijs sterker was dan bij moeders. In de gezinsfasen waarin het jongste kind 6 jaar of ouder is, is de ongelijkheid wat betreft de subtaak zorg voor kinderen zelfs toegenomen.

Tabel 5.16 Ontwikkelingen in tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken, naar subtaken en levensfase, in de periode 1975-1990

	toe- of afname 1975-1990 in uren per week		tijdsbesteding van vrouwen gedeeld door die van mannen	
	vrouwen	mannen	1975	1990
	<u>huishoudelijk werk</u>			
bevolking van 12 jaar en ouder	-3,2	+1,9	3,6	2,5
thuiswonende kinderen				
12-18 jaar	-1,7	+0,4	2,5	1,6
19-25 jaar	-3,0	-0,1	2,2	1,6
alleenstaanden ^a				
< 40 jaar	-0,4	+2,3	1,6	1,2
40-64 jaar	-4,3	-	-	1,3
> 64 jaar	-1,5	+3,6	1,3	1,0
samenwonenden zonder kinderen				
< 40 jaar	-10,3	+0,7	3,1	1,8
40-64 jaar	-1,0	+2,3	4,3	3,2
> 64 jaar	-6,6	+1,8	2,4	1,7
samenwonenden met kinderen				
jongste kind 0-5 jaar	-2,7	+2,3	4,6	3,1
jongste kind 6-14 jaar	-3,9	+0,5	5,5	4,5
jongste kind > 14 jaar	-3,7	+0,5	5,3	4,5
	<u>zorg voor kinderen</u>			
bevolking van 12 jaar en ouder	+0,5	+0,1	2,6	2,8
samenwonenden met kinderen				
jongste kind 0-5 jaar	+5,7	+3,2	3,2	2,6
jongste kind 6-14 jaar	+0,5	-0,3	2,8	3,6
jongste kind > 14 jaar	+0,3	-0,1	1,2	1,7
	<u>doe-het-zelf-werkzaamheden</u>			
bevolking van 12 jaar en ouder	-0,3	+0,2	1,2	1,1
thuiswonende kinderen				
12-18 jaar	-1,0	-0,6	1,0	0,7
19-25 jaar	-2,9	-1,2	1,3	0,7
alleenstaanden ^a				
< 40 jaar	-1,1	-1,8	1,1	1,8
40-64 jaar	-1,8	-	-	2,3
> 64 jaar	-0,3	+2,0	1,3	0,9
samenwonenden zonder kinderen				
< 40 jaar	-3,5	+0,9	1,9	0,8
40-64 jaar	+1,0	+2,2	1,3	1,0
> 64 jaar	+3,9	+0,8	0,7	1,1
samenwonenden met kinderen				
jongste kind 0-5 jaar	-1,1	-0,9	1,2	1,2
jongste kind 6-14 jaar	-1,3	-1,3	1,1	1,1
jongste kind > 14 jaar	+0,3	+0,7	1,0	0,9

^a Voor de alleenstaanden betekent '1975' de samengevoegde gegevens voor de jaren 1975/1990.

Bron: SCP (TBO'75 en '90) (n=1.309 en 3.158) gewogen resultaten

De toename van de tijd besteed aan de zorg voor kinderen bij moeders met een jong kind, kan niet worden verklaard door één van de theoretische invalshoeken die in het begin van dit hoofdstuk zijn besproken. Voor deze toename moest dus een andere verklaring worden gezocht die in paragraaf 5.4.2.2 al werd behandeld. Het gaat hier waarschijnlijk om een effect van de historisch gezien al langer gaande zijnde ontwikkeling van een toename van de psychische betekenis van kinderen voor hun ouders, die in de jaren zestig en zeventig door de revolutie op het terrein van de geboortenregeling nog verder werd versterkt. Deze toegenomen psychologische betekenis van kinderen speelt waarschijnlijk ook een grote rol in de toename van de tijd besteed aan de zorg voor kinderen door vaders van jonge kinderen. Ook voor hen is de invloed hiervan mogelijk belangrijker dan de werking van een of enkele van de vier in paragraaf 3.3 genoemde theoretische verklaringsmechanismen.

Evenals de ontwikkelingen ten aanzien van de zorg voor kinderen beantwoorden ook de ontwikkelingen ten aanzien van doe-het-zelf-werkzaamheden niet aan de verwachting. Daarvoor komen er in de verschillende levensfase- en geslachtscategorieën te veel afwijkingen voor (8 van de 21) ten aanzien van de verwachting dat vrouwen deze tijd zouden hebben teruggebracht en mannen deze tijd zouden hebben opgevoerd. Ook tot een ontwikkeling naar vermindering van ongelijkheid kan niet worden geconcludeerd, maar dat kan vooral worden verklaard door het feit dat de mate van ongelijkheid ook in 1975 al erg gering was.

Het lijkt in de hier gepresenteerde gegevens voor de periode 1975-1990 eerder regel, dat terugbrengen of opvoeren van de tijdsbesteding aan doe-het-zelfen door de ene sekse samengaat met een verandering in dezelfde richting bij de andere sekse. Verondersteld kan worden dat (een aantal onderdelen van) doe-het-zelf-activiteiten voor velen in sterkere mate een vrijetijdskarakter dragen, in de zin van de subjectief ervaren noodzakelijkheid van die activiteiten, dan huishoudelijk werk. Daardoor staan doe-het-zelf-activiteiten waarschijnlijk in sterkere mate bloot aan (ook) andere beïnvloedende factoren dan voor de tijd besteed aan huishoudelijk werk het geval is.

5.6.2 De stand van zaken anno 1990

Na de ontwikkelingen in tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken te hebben weergegeven, wordt in deze paragraaf de balans opgemaakt van de stand van zaken op het meest recente tijdstip waarvoor gegevens beschikbaar zijn, namelijk 1990. In tabel 5.17 is voor 1990 de tijdsbesteding van mannen en vrouwen in verschillende huishoudenstypen uitgezet. Sommige cijfers zijn eerder in tabellen weergegeven in dit hoofdstuk. Ging het toen om het beschrijven van de tijdsbesteding van verschillende typen huishoudens afzonderlijk en van ontwikkelingen in de tijd, in deze paragraaf gaat het om de belangrijkste verschillen tussen de typen huishoudens op het meest recente tijdstip. Dit wordt gedaan aan de hand van de verschillende levensfasen waarin mannen en vrouwen verkeren. De levensloop ziet er in het algemeen als volgt uit. Eerst wonen jonge mannen en vrouwen bij hun ouders thuis. Dan gaan zij op eigen benen staan al dan niet met een partner. Veelvuldig is de daaropvolgende levensfase die van het krijgen en opvoeden van kinderen. Op een gegeven moment breekt de tijd aan dat de kinderen het huis uit gaan en zijn man en vrouw weer met zijn tweeën. De laatste fase is als één van beiden er alleen voor staat. Natuurlijk is deze levensloop een algemene; sommigen blijven hun hele leven alleenstaand, anderen krijgen geen kinderen, en weer anderen scheiden van hun partner.

Uit tabel 5.17 blijkt de tijdsbesteding aan betaald werk en huishoudelijke en gezinstaken in 1990 sterk te verschillen over de verschillende levensfasen. Beginnend bij thuiswonende kinderen valt op dat jonge vrouwen in vergelijking tot jonge mannen meer tijd aan het onderwijs besteden. Ze besteden echter ook meer tijd aan huishoudelijke en gezinstaken, terwijl jonge mannen al meer betaald werk verrichten. Zoals eerder vermeld besteden mannelijke scholieren meer tijd aan bijbaantjes en vakantiewerk dan vrouwelijke scholieren.

Onder jonge alleenstaande mannen en vrouwen bestaat in 1990 een verschil van 3,5 uur in tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken en 1,4 uur verschil in tijdsbesteding aan betaalde

arbeid. Bij middelbare alleenstaanden zijn de verschillen tussen mannen en vrouwen in deelname aan betaalde en huishoudelijke taken veel groter. Op oudere leeftijd doen alleenstaande mannen wel weer evenveel in het huishouden als alleenstaande vrouwen. In vergelijking tot alle andere mannen besteden zij de meeste tijd aan het huishouden.

Tabel 5.17 Tijdsbesteding aan huishoudelijke en gezinstaken, betaalde arbeid en onderwijs in verschillende huishoudenstypen in 1990 (in uren per week)

	huishoudelijke en gezinstaken		betaalde arbeid		onderwijs	
	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen
thuiswonend kind	8,3	6,9	10,7	17,1	29,0	24,4
alleenstaande						
< 40 jaar	16,2	12,7	20,4	21,8	8,5	9,4
40-64 jaar	27,2	18,1	7,0	20,3	0,9	1,5
> 64 jaar	31,9	31,7	0,3	0,4	0,5	0,2
samenwonend zonder kinderen						
< 40 jaar	19,9	13,6	22,6	31,7	3,8	4,8
40-64 jaar	37,5	16,4	4,8	21,0	0,9	0,5
> 64 jaar	35,7	23,5	0,2	1,6	0,7	0,6
samenwonend met kinderen						
leeftijd jongste kind						
0-5 jaar	51,6	20,2	4,8	37,8	0,9	1,3
6-14 jaar	40,4	12,4	9,3	39,9	2,1	1,8
> 14 jaar	39,5	14,1	8,6	35,5	1,8	2,0
alleenstaande ouder	37,8	- ^a	5,9	- ^a	3,2	- ^a

^a Gebaseerd op minder dan 25 waarnemingen.

Bron: SCP (TBO'75 en '90) (n=3.158) gewogen resultaten

Het verschil vervolgens in taakverdeling tussen samenwonenden met kinderen en zonder kinderen is groot. Samenwonende mannen en vrouwen met kinderen kennen een tamelijk strikte verdeling van taken, in ieder geval veel strikter dan jonge samenwonende paren zonder kinderen. Mannen met kinderen verrichten over het algemeen de betaalde arbeid en hun partner doet veel meer thuis. Mannen met kinderen van 5 jaar of jonger doen in vergelijking tot andere mannen echter ook veel in huis en zij zijn betaald en huishoudelijke taken samengenomen, het meest druk van allemaal (58,0 uur per week aan betaald en huishoudelijk werk). Zijn de kinderen ouder dan doen zowel de man als de vrouw minder in het huishouden, maar de taken thuis blijven wel even ongelijk verdeeld. Pas wanneer paren ouder zijn dan 65 en er geen kinderen (meer) thuis zijn, wordt de verdeling van huishoudelijke taken tussen mannen en vrouwen gelijk.

Eenoudergezinnen zijn in dit hoofdstuk niet eerder aan bod gekomen. In 1975 waren er in de hier gebruikte enquête te weinig om zinnige uitspraken over te kunnen doen; de samenleving in 1990 kent meer eenoudergezinnen. Eenoudergezinnen zijn in 9 van de 10 gevallen moeders met kinderen, er zijn aanzienlijk minder alleenstaande vaders met kinderen. De laatste groep is ook in 1990 te klein om uitspraken over te kunnen doen. De vrouwen binnen de eenoudergezinnen besteden niet meer tijd aan het huishouden dan samenwonende vrouwen met kinderen, eerder minder. Ze besteden ook niet meer tijd aan betaalde arbeid.

Tot slot is de tijdsbesteding over de verschillende levensfasen visueel weergegeven in figuur 5.9. Hieruit is duidelijk te zien dat in de eerste levensfasen er nog relatief weinig verschil in tijdsbesteding is tussen mannen en vrouwen. Wanneer er echter kinderen komen in het huishouden worden

verschillen in taakverdeling groot; vrouwen dragen dan de voornaamste zorg voor het huishouden en mannen voor de inkomensverschaffing. Zijn de kinderen het huis uit, dan worden taken tussen partners weer gelijkverdeel, getuige figuur 5.9.

Figuur 5.9 Tijdsbesteding aan betaalde arbeid en huishoudelijke en gezinstaken naar de levensfase waarin mannen en vrouwen in 1990 verkeren (in uren per week)

Contains Data for
Postscript Only.

Bron: SCP (TBO'75 en '90) gewogen resultaten

Tot slot wordt één aspect van de levensfase er nader uitgelicht, namelijk het wel of niet aanwezig zijn van kinderen. Wanneer kinderen aanwezig zijn in het huishouden, is er meer behoefte aan huishoudelijke en gezinstaken zoals eerder is gezien in dit hoofdstuk. Daarbij is de leeftijd van het jongste kind belangrijk, alsmede het aantal kinderen. In tabel 5.18 is de tijdsbesteding in 1990 van mannen en vrouwen weergegeven naar de leeftijd aan het jongste kind en het aantal kinderen. Het grootste verschil voor hoeveelheid huishoudelijke en gezinstaken van vrouwen zit in het wel of niet aanwezig zijn van kinderen.

Wanneer kinderen aanwezig zijn, is voor de deelname aan huishoudelijk werk zowel de leeftijd van het jongste kind als het aantal kinderen belangrijk; bij zorg voor de kinderen telt met name de leeftijd van het jongste kind en niet zozeer het aantal kinderen. Vrouwen met één klein kind in de leeftijd van 0 tot en met 5 jaar besteden 11,5 uur (17,3 - 5,8) per week meer aan de zorg voor hun kind dan vrouwen met één kind ouder dan 5 jaar. Twee of meer kinderen in de jongste leeftijdscategorie geeft de vrouw echter maar 2,4 uur (19,7-17,3) meer zorg voor de kinderen dan één kind in deze leeftijdscategorie. Hier spelen schaalvoordelen duidelijk een rol.

Voor de huishoudelijke en gezinstaken in totaal betekent dit dat voor vrouwen de leeftijd van het jongste kind belangrijker is dan het aantal kinderen. Bij mannen zijn de leeftijd van kinderen en hun aantal even belangrijk. Opvallend is dat mannen met 2 of meer kinderen ouder dan 5 jaar minder tijd aan huishoudelijke en gezinstaken besteden (11,9 uur per week) dan mannen met 1 kind ouder dan 5 jaar (21,2 uur). De eerstgenoemden besteden veel meer tijd aan betaalde arbeid (nl. 39,7 uur om 29,7 uur). Het kan zijn dat degenen met 1 kind ouder dan 5 jaar zelf ook al wat ouder zijn en kinderen

hebben die al het huis uit zijn. Bij mannen met jonge kinderen besteden juist degenen met 1 kind meer tijd aan betaalde arbeid. Zij staan mogelijk nog aan het begin van hun loopbaan zowel qua werk als kinderen.

Tabel 5.18 Tijdsbesteding aan huishoudelijk werk en de zorg voor kinderen van samenwonende mannen en vrouwen naar leeftijd van het jongste kind en aantal kinderen, 1990 (in uren per week)

	vrouwen			mannen		
	aantal kinderen			aantal kinderen		
	0	1	2 of meer	0	1	2 of meer
huishoudelijk werk						
leeftijd jongste kind						
0-5 jaar		25,3	28,8		6,8	9,6
> 5 jaar		27,5	31,3		14,1	5,9
geen kinderen ^a	16,3			9,1		
zorg voor kinderen						
leeftijd jongste kind						
0-5 jaar		17,3	19,7		5,4	7,9
> 5 jaar		5,8	4,3		2,2	1,3
geen kinderen ^a	0,3			0,0		
huishoudelijke en gezinstaken						
leeftijd jongste kind						
0-5 jaar		48,0	52,6		15,9	21,4
> 5 jaar		38,1	40,5		21,2	11,9
geen kinderen ^a	19,9			13,4		
betaalde arbeid						
leeftijd jongste kind						
0-5 jaar		5,7	4,5		42,0	36,6
> 5 jaar		6,7	9,5		29,7	39,7
geen kinderen ^a	22,7			32,0		

^a Degenen zonder kinderen zijn jonger dan 40 jaar.

Bron: SCP (TBO'90) (n=944) gewogen resultaten

Noten

¹ De reden om 'auto wassen' tot het huishoudelijk werk te rekenen, is een praktische. Toen respondenten in 1975 hun tijd bijhielden, viel deze categorie in het dagboek onder 'karweitjes buiten'.

² In het vervolg van dit hoofdstuk wordt, korthedshalve, gesproken over de zorg voor kinderen. De zorg voor andere huisgenoten is overigens gemiddeld over alle huishoudens bezien te verwaarlozen.

³ In een aantal tabellen in dit hoofdstuk wordt ingegaan op alle huishoudelijke en gezinstaken. Regelmatig wordt in de tekst echter een vergelijking gemaakt met deelname aan specifiek huishoudelijk werk en zorg voor de kinderen.

6 ONTWIKKELINGEN IN VRIJWILLIGERSWERK

Vrijwilligerswerk wordt vaak omschreven als het verrichten van onbetaalde werkzaamheden in georganiseerd verband. Het onbetaalde werk buitenshuis dat buiten het georganiseerde verband valt, wordt tot informele hulp gerekend. In 1988 bleek uit door NIPO verzamelde informatie dat 14,7% van de mensen van 18 jaar en ouder enige vorm van vrijwilligerswerk verrichtten. Dit betekent dat er ongeveer 1.617.000 vrijwilligers onder de bevolking van 18 jaar en ouder zijn. Het percentage informele hulpverleners bedraagt 4,8% wat neerkomt op 528.000 personen van 18 jaar en ouder. Het grootste deel van de informele hulpverleners blijken vrouwen te zijn (Van Daal 1990). De verwachting is dat de zorgbehoefte en het gebruik ervan in de toekomst zal toenemen (STG 1992). Demografische ramingen voorspellen een sterke groei van het aantal bejaarden, hoogbejaarden en chronisch zieken, en onder hen een groter aantal alleenstaanden.

Hier wordt, gedwongen door de beschikbare gegevens, onder vrijwilligerswerk ook informele hulp verstaan. Een onderscheid wordt gemaakt in familiehulp, hulp aan niet-familieleden (waaronder burenhulp en bejaardenzorg) en participatie (in politieke en sociale organisaties, verenigingsleven, kerkelijke gemeenschappen, ondernemingsraad).

In tabel 6.1 is de tijd besteed aan vrijwilligerswerk van mannen en vrouwen vergeleken in 1975 en 1990. Vrouwen besteden relatief meer van hun tijd aan hulp aan niet-familieleden, mannen meer aan participatie. Over de jaren heen is daar weinig verschuiving in opgetreden, wat ook blijkt uit figuur 6.1.

Tabel 6.1 Tijdsbesteding aan vrijwilligerswerk van mannen en vrouwen van 12 jaar en ouder, 1975-1990 (in uren per week)

	vrouwen		mannen	
	1975	1990	1975	1990
vrijwilligerswerk	2,5	2,6	2,4	2,5
familiehulp	0,4	0,4	0,4	0,4
hulp aan niet-familieleden	1,3	1,2	0,7	0,6
participatie	0,9	1,0	1,3	1,6

Bron: SCP (TBO'75 en '90) (n=1.309 en 3.158) gewogen resultaten

Figuur 6.1 Verdeling van tijd van mannen en vrouwen van 12 jaar en ouder over familiehelp, hulp aan niet-familieleden en participatie, 1975-1990 (in procenten)

Contains Data for
Postscript Only.

Bron: SCP (TBO'75 en '90) gewogen resultaten

De arbeidssituatie van mannen en vrouwen is van invloed op de tijd die zij beschikbaar hebben voor vrijwilligerswerk. Alleenstaande vrouwen zonder betaalde baan alsmede samenwonende mannen zonder betaalde baan besteden in 1990 verreweg de meeste tijd aan vrijwilligerswerk, zoals te zien is in tabel 6.2. Opvallend is de grote verschuiving voor samenwonende mannen zonder betaalde baan tussen 1975 en 1990. Zij besteden in 1990 gemiddeld 2 uur per week meer aan vrijwilligerswerk. Zoals in paragraaf 2 is beschreven, is het aantal mannen van middelbare leeftijd zonder betaalde baan toegenomen. De samenstelling van de totale groep mannen zonder betaalde baan is daardoor veranderd van mannen van met name oudere leeftijd naar mannen van oudere en middelbare leeftijd. De mannen van middelbare leeftijd beschikken net als de wat oudere mannen over meer tijd, maar zijn bovendien vaak nog in staat om deze actief te besteden aan bijvoorbeeld vrijwilligerswerk.

Tabel 6.2 Tijdsbesteding aan vrijwilligerswerk door mannen en vrouwen van 12 jaar en ouder naar arbeidssituatie en huishoudentype, 1975/1980-1990 (in uren per week)

	vrouwen		mannen	
	1975/1980	1990	1975/1980	1990
alleenstaande	3,4	3,8	2,9	1,8
met een betaalde baan	3,1	2,5	2,7	1,2
zonder een betaalde baan	3,4	4,4	3,1	2,4
beide partners werken betaald	1,9	1,9	2,6	1,7
man werkt betaald, vrouw niet	2,6	2,6	2,1	2,8
beide partners werken niet betaald	1,9	2,8	3,3	5,3

Bron: SCP (TBO'75/'80 en '90) (n=2.744 en 2.355) gewogen resultaten

Relatief veel vrijwilligers zijn te vinden in de sport, kerkelijke en levensbeschouwelijke organisaties, de hulpverlening aan zieken, ouderen en gehandicapten (Van Daal 1990). Mannen en vrouwen zijn op verschillende terreinen bezig met vrijwilligerswerk. Om na te gaan op welke terreinen is in tabel

6.3 een uitsplitsing gemaakt naar deelname aan enige vormen van vrijwilligerswerk in 1975 en 1990. Hoewel 1975 en 1990 in één tabel zijn gezet, zijn ze onderling niet goed vergelijkbaar omdat in 1975 naar andere vormen van vrijwilligerswerk is gevraagd dan in 1990. Zo is er in 1990 weliswaar niet gevraagd naar clubhuiswerk en buurthuiswerk, maar is het zeer waarschijnlijk dat deze categorie verstopt is in vormen als sociale hulpverlening en zang, muziek en toneel. Vrouwen blijken vooral te participeren in sociale hulpverlening (18%) en onderwijs (14%), en mannen meer in sociale hulpverlening (13%) en sportverenigingen (12%).

Tabel 6.3 Deelname aan enige vormen van vrijwilligerswerk door mannen en vrouwen van 12 jaar en ouder, 1975-1990 (in procenten)

	vrouwen		mannen	
	1975	1990	1975	1990
buurthuiswerk/clubhuiswerk	3	- ^a	4	- ^a
ander jeugdwerk	7	4	6	5
sociale hulpverlening (burenhulp, bejaardenwerk, gehandicaptenzorg)	11	18	4	13
kerkelijk werk	7	9	9	8
politieke partij	- ^a	1	- ^a	2
beroeps-, vak- of standsorganisatie	- ^a	1	- ^a	6
zang, muziek, toneel (als bestuurder of organisator)	- ^a	7	- ^a	10
onderwijs (oudercommissie, schoolbestuur, hulp op school)	- ^a	14	- ^a	6
kinderopvang	- ^a	4	- ^a	1
vrouwenbeweging	- ^a	5	- ^a	0
sportvereniging (als bestuurslid, organisator, trainer, begeleider)	2	8	4	12

^a Niet naar gevraagd in 1975 of 1990.

Bron: SCP (TBO'75 en '90) (n=1.309 en 3.158) gewogen resultaten

7 SAMENVATTING EN CONCLUSIES

In dit hoofdstuk wordt onder onbetaalde arbeid begrepen:

- huishoudelijke en gezinstaken, bestaande uit de volgende drie subtaken: 1) huishoudelijk werk; 2) zorg voor kinderen (en andere huisgenoten); 3) doe-het-zelf-werkzaamheden;
- vrijwilligerswerk.

De meeste aandacht in dit hoofdstuk gaat uit naar de verdeling van huishoudelijke en gezinstaken over mannen en vrouwen en de veranderingen daarin in de periode 1975-1990. Uitgaand van enerzijds een aantal empirisch gedocumenteerde maatschappelijke ontwikkelingen en anderzijds een viertal theoretische oriëntaties konden verwachtingen worden geformuleerd over de richting van deze veranderingen.

Tot de van belang zijnde maatschappelijke ontwikkelingen voor de tijdsbesteding aan onbetaald werk in de periode 1975-1990 zijn te rekenen: het gestegen opleidingsniveau van jonge vrouwen en een snellere stijging dan bij jonge mannen, de toegenomen arbeidsmarktparticipatie van vrouwen, de daling van de gemiddelde huishoudensomvang, de toename van het aantal personen (vnl. mannen) dat de arbeidsmarkt verliet vóór de pensioengerechtigde leeftijd als gevolg van arbeidsongeschiktheid en vervroegde uittreding, de toestroom van jongeren naar het hoger onderwijs, en de veranderde houding inzake de emancipatie van vrouwen en mannen.

De volgende vier theoretische oriëntaties hebben als basis gediend voor de formulering van verwachtingen ten aanzien van de ontwikkelingen in 1975-1990:

- De invalshoek van de (seksespecifieke) socialisatie van individuen in een samenleving, waaraan kinderen in primaire groepen zijn onderworpen, maar waaraan ook collectiviteiten en sociale categorieën van volwassenen deelhebben.
- De ruiltheorie die wat betreft de taakverdeling in een huishouden gebaseerd is op de veronderstelde invloed van (het verschil in) wederzijdse sociaal-economische hulpbronnen van partners.
- De economische theorie over de allocatie van tijd waarop veronderstellingen over de invloed van relatieve produktiviteit van individuen en van partners gebaseerd zijn.
- De invalshoek van de invloed van beschikbaarheid voor en behoefte aan huishoudelijke produktie.

Voor samenwonende vrouwen en mannen wijst de elaboratie van elk van deze vier invalshoeken, gegeven de genoemde maatschappelijke ontwikkelingen, in dezelfde richting: de omvang van huishoudelijke en gezinstaken van samenwonende vrouwen zal zijn afgenomen tussen 1975 en 1990 en van samenwonende mannen toegenomen; per saldo zal de verdeling minder ongelijk zijn geworden. Ook voor mannen en vrouwen in het algemeen kan worden verwacht dat vrouwen minder in het huishouden zijn gaan doen tussen 1975 en 1990 en mannen meer.

De bij het SCP aanwezige tijdsbestedingsonderzoeken voor de jaren 1975, 1980, 1985 en 1990 hebben als basis voor de analyse gediend. Deze onderzoeken meten de tijdsbesteding doordat respondenten gedurende een week een dagboek bijhouden waarin zij per kwartier aangeven met welke van de ca. 180 voorgedecodeerde soorten tijdsbesteding zij de tijd hebben gevuld.

Voor de *hele bevolking van 12 jaar en ouder* daalde de tijd besteed aan huishoudelijke en gezinstaken in de periode 1975-1990 met ½ uur per week (van 23,2 naar 22,7 uur per week). Naar sekse en naar levensfase blijken zich echter nogal wat verschillen voor te doen. Zo brachten vrouwen van 12 jaar en ouder hun gemiddelde tijd besteed aan huishoudelijke en gezinstaken terug, en wel van 33,7 uur per week naar 30,7 uur. Mannen van 12 jaar en ouder voerden daarentegen deze vorm van tijdsbesteding van 12,4 uur per week naar 14,6 uur op. Dit impliceert tevens dat de ongelijkheid tussen de seksen afnam: in 1975 besteedden vrouwen nog 2,7 maal zo veel tijd aan huishoudelijke en gezinstaken dan

mannen, in 1990 was dit verminderd tot 2,1 maal zo veel. Dat leidt tot de vraag of een vergelijkbare ontwikkeling ook geldt voor *elke levensfase afzonderlijk*, van thuiswonend kind tot alleenstaande bejaarde, en vooral ook voor de fase van het samenwonen met een partner, resp. met een partner en kinderen.

De verwachting dat in de periode 1975-1990 de tijd besteed aan *huishoudelijke en gezinstaken* bij vrouwen zal zijn afgenomen en bij mannen zal zijn toegenomen wordt voor een meerderheid van de levensfasen ondersteund, maar voor een minderheid is dat toch niet het geval. Wel is voor (vrijwel) alle levensfasen de ongelijkheid tussen vrouwen en mannen in hun tijd besteed aan huishoudelijke en gezinstaken afgenomen. De enige uitzondering is de fase waarin in een gezin het jongste kind 6-14 jaar oud is: in deze fase bleef de ongelijkheid in tijdsbesteding tussen vrouwen en mannen, moeders en vaders, precies gelijk. Zowel in 1975 als in 1990 besteedden deze moeders 3,3 maal zo veel tijd aan huishoudelijk werk en gezinstaken als de vaders. Hiermee is dit in 1990 tevens de levensfase waarin de ongelijkheid tussen vrouwen en mannen het grootst is.

De verwachting van een daling in tijd besteed aan huishoudelijke en gezinstaken bij vrouwen en een toename bij mannen, in alle levensfasen, werd dus niet overtuigend ondersteund. Bij een analyse van de ontwikkelingen in de tijd besteed aan de drie subtaken afzonderlijk - huishoudelijk werk, zorg voor kinderen, doe-het-zelf-werkzaamheden - bleek dat de ontwikkelingen hierin verschillend zijn geweest. De tijdsbesteding aan *huishoudelijk werk* bleek zich wel ontwikkeld te hebben volgens de verwachting: in elke levensfase zijn vrouwen hieraan minder tijd gaan besteden en mannen meer. Per saldo nam in elke levensfase de ongelijkheid tussen vrouwen en mannen op dit terrein af.

De tijdsbesteding aan *zorg voor kinderen* (bij samenwonenden met kinderen) ontwikkelde zich echter nogal afwijkend van de verwachting: bij vrouwen nam de tijd hieraan besteed niet af maar toe, met name onder hen met een jongste kind beneden 6 jaar (+5,7 uur per week) en bij mannen met een jongste kind van 6 jaar of ouder nam de tijd hieraan besteed niet toe (maar overigens ook niet af). Alleen de ontwikkeling bij de mannen met een jongste kind beneden 6 jaar beantwoordde aan de verwachting: hun tijd besteed aan de zorg voor kinderen nam toe (+3,2 uur per week). Voor de ongelijkheid in tijd besteed aan de zorg voor kinderen betekende een en ander dat deze alleen afnam in de fase dat het jongste kind jonger is dan 6 jaar. Voor de fasen met oudere kinderen is de ongelijkheid in deze tijdsbestedingscategorie tussen vaders en moeders (licht) toegenomen.

De toename van de tijd besteed aan de zorg voor kinderen bij moeders met een jong kind, kan niet worden verklaard door één van de vier theoretische oriëntaties. Voor deze toename moet dus een andere verklaring worden gezocht, die waarschijnlijk gevonden kan worden in de verder toegenomen psychische betekenis van kinderen voor hun ouders. Deze historisch gezien al langer bestaande ontwikkeling is in de jaren zestig en zeventig verder versterkt door de revolutie op het terrein van de geboortenregeling die er in korte tijd toe heeft geleid dat de geboorte van het overgrote deel van de kinderen berust op een bewuste en positieve keuze. Aldus is een nog verder toenemend accent komen te liggen op de psychologische waardering van het opvoeden en zien opgroeien van kinderen. Als deze verklaring voor het gedrag van moeders valide is, is het waarschijnlijk dat ook de toename van de tijd besteed aan de zorg voor kinderen door vaders van jonge kinderen voor tenminste een deel toegeschreven moet worden aan deze toegenomen psychische betekenis van kinderen in plaats van uitsluitend aan de werking van één of enkele van de vier theoretische invalshoeken.

Evenals de ontwikkelingen ten aanzien van de zorg voor kinderen beantwoordden ook de ontwikkelingen ten aanzien van *doe-het-zelf-werkzaamheden* niet aan de verwachtingen van een afname van deze tijdsbesteding bij vrouwen en een toename bij mannen in alle (of bijna alle) levensfasen. Verondersteld kan worden dat (een aantal onderdelen van) doe-het-zelf-activiteiten voor velen in sterkere mate een vrijetijdskarakter dragen, in de zin van de subjectief ervaren noodzakelijkheid van die activiteiten, dan huishoudelijk werk. Daardoor staan

doe-het-zelf-activiteiten waarschijnlijk in sterkere mate bloot aan (ook) andere beïnvloedende factoren dan voor de tijd besteed aan huishoudelijk werk het geval is.

Ook kan voor tijd besteed aan doe-het-zelf-werkzaamheden nauwelijks worden geconcludeerd tot een ontwikkeling naar vermindering van ongelijkheid tussen vrouwen en mannen, maar dat wordt vooral verklaard door het feit dat de mate van ongelijkheid ook in 1975 al erg gering was.

Wanneer samenwonende vrouwen (al dan niet met kinderen) *betaalde arbeid* verrichten voor 10-29 uur per week heeft dit invloed op hun eigen tijd besteed aan huishoudelijke en gezinstaken: zij brengen deze tijd dan met bijna 11 uur per week terug in vergelijking met samenwonende vrouwen zonder betaald werk. Een eventuele invloed hiervan op de tijd besteed aan huishoudelijke en gezinstaken van hun partner is minder duidelijk. Invloed van arbeidsmarktparticipatie van samenwonende vrouwen op de tijd besteed aan huishoudelijke en gezinstaken door zowel henzelf als door hun mannelijke partner, doet zich heel duidelijk gelden als deze vrouwen 30 uur of meer per week betaald werken. Boven deze grens gaat er voor vrouwen nog eens 15 uur per week af (in vergelijking met samenwonende vrouwen die 10-29 uur per week werken); voor mannen die samenwonen met een vrouw die 30 uur of meer per week werkt komt er 2¼ uur aan huishoudelijke en gezinstaken bij.

Deze verhoudingen gelden zowel in 1975/1980 als in 1990. Eveneens voor beide peildata geldt dat onder de samenwonenden bij wie de vrouw 30 uur of meer per week werkt, de verdeling van huishoudelijke en gezinstaken het minst ongelijk is. Toch is ook onder hen de ongelijkheid nog iets verder afgenomen, waardoor thans van ongelijkheid onder deze categorie nauwelijks meer gesproken kan worden: in 1975/1980 vulde de vrouwelijke partner van de gezamenlijke tijd besteed door het paar aan huishoudelijke en gezinstaken 57% in, in 1990 52%.

In een multivariate analyse werd nagegaan wat de *invloed* is van *diverse achtergrondkenmerken* op het aantal uren huishoudelijke en gezinstaken. Hieruit blijkt dat de tijdsbesteding van vrouwen aan deze taken vooral beïnvloed wordt door de aanwezigheid van jonge kinderen en het aantal uren dat zij zelf betaald werken. De tijdsbesteding van mannen aan deze taken wordt alleen sterk beïnvloed door het aantal uren dat zij (zelf) betaald werken. Opmerkelijk is dat daarnaast beide seksen beïnvloed zijn door de "tijdgeest". Het tijdseffect wijst er op dat de seksespecifieke normen ten aanzien van het verrichten van huishoudelijke en gezinstaken wezenlijk zijn versoepeld, omdat onder overigens gelijke omstandigheden wat betreft opleiding, leeftijd, betaalde arbeid, etc., vrouwen in 1990 minder tijd besteedden aan huishoudelijke en gezinstaken en mannen meer dan in 1975 nog het geval was. Overigens zij er op gewezen dat het tijdseffect vele malen geringer is dan het effect van het aantal uren betaald werk van vrouwen, resp. van mannen; en alleen voor vrouwen: vele malen geringer dan de aanwezigheid van een kind jonger dan 6 jaar. De verhoudingen in de sterkte van de effecten wijzen er op dat niet verwacht mag worden, dat alleen het verstrijken van de tijd op zichzelf al voldoende zal zijn om op korte termijn "als vanzelf" een gelijke verdeling van huishoudelijke en gezinstaken over vrouwen en mannen te bewerkstelligen.

Een ander belangrijk resultaat uit de multivariate analyse betreft het effect van de aanwezigheid van een huishoudelijke hulp. Op het aantal uren besteed aan huishoudelijke en gezinstaken door mannen heeft dit geen invloed. Het heeft wel invloed op dit aantal uren verricht door vrouwen; het bespaart hen bijna een dagdeel huishoudelijke en gezinstaken per week. Dit resultaat maakt tevens aannemelijk dat ook andere vormen van monetarisering (kopen van goederen en diensten) van huishoudelijke en gezinstaken een bijdrage kunnen leveren aan een verlichting van de huishoudelijke en gezinstaken van met name vrouwen.

Wanneer de *stand van zaken anno 1990* in ogenschouw wordt genomen dan kan geconcludeerd worden dat thans, net als voorheen (1975), de ongelijkheid tussen vrouwen en mannen in de verdeling van huishoudelijke en gezinstaken verreweg het grootst is in de levensfase waarin er kinderen in het huishouden aanwezig zijn. Vrouwen besteden dan veel meer tijd aan deze taken dan

mannen. Daar staat tegenover dat mannen in deze levensfase veel meer tijd besteden aan betaalde arbeid.

De totale tijd besteed aan betaalde arbeid en huishoudelijke en gezinstaken ontloopt elkaar voor de beide ouders niet veel. Het zwaarst belast zijn daarbij de vaders en moeders met een jongste kind beneden 6 jaar: vaders draaien in totaal 58 uur per week, waarvan bijna 38 uur betaald; moeders 56½ uur per week, waarvan bijna 5 uur betaald. Iets minder zwaar belast zijn de ouders met een jongste kind van 6-14 jaar. Het minst zwaar belast zijn de ouders met een jongste kind ouder dan 14 jaar: vaders zijn in totaal 49½ uur per week in touw, waarvan 35½ uur betaald; moeders 48 uur, waarvan 8½ betaald. Er is geen andere levensfase waarin vrouwen en mannen zo zwaar zijn belast met betaalde arbeid en huishoudelijke en gezinstaken dan de fase waarin er kinderen te verzorgen zijn. Wanneer echter ook nog het aantal uren besteed aan het volgen van onderwijs wordt meegerekend, dan benadert de totale tijdsbesteding van thuiswonende kinderen en van jonge alleenstaanden en jonge samenwonenden zonder kinderen min of meer die van samenwonenden met een jongste kind ouder dan 14 jaar. Overigens maakt de omvang van de totale tijdsbesteding van vaders duidelijk dat voor hen een herverdeling van huishoudelijke en gezinstaken zonder een herverdeling van betaalde arbeid niet erg voor de hand ligt.

Vrijwilligerswerk werd wat minder diepgaand geanalyseerd. Het werd onderscheiden in drie categorieën, te weten: familiehulp, hulp aan niet-familie (in beide gevallen gaat het om hulp aan personen buiten het eigen huishouden) en participatie (in politieke en sociale organisaties, verenigingsleven, kerkelijke gemeenschappen, ondernemingsraad, e.d.). De tijd besteed aan familiehulp is voor vrouwen en mannen gelijk en ook gelijk gebleven in de periode 1975-1990; het gaat om gemiddeld 0,4 uur (24 minuten) per man of vrouw per week. Van de resterende ruim 2 uur per week vrijwilligerswerk besteden in 1990 vrouwen iets meer dan de helft aan niet-familiehulp, terwijl mannen ruimschoots meer dan de helft besteden aan participatie.

In het *Beleidsprogramma Emancipatie "Met het oog op 1995"*, dat op 19 november 1992 door de regering werd aangeboden aan de Tweede Kamer en op 1 april 1993 werd behandeld en aanvaard door deze Kamer, zijn drie speerpunten van algemeen emancipatiebeleid geformuleerd. Een van deze drie speerpunten betreft de herverdeling van onbetaalde arbeid en in samenhang daarmee vergroting van de zorgverantwoordelijkheid van mannen. Wat levert de in het onderhavige hoofdstuk uitgevoerde analyse nu op aan *aanknopingspunten voor beleidsmaatregelen* die herverdeling van onbetaalde arbeid kunnen bevorderen?

Het duidelijkste antwoord op deze vraag wordt gevonden in de multivariate analyse. In deze analyse zijn er drie achtergrondkenmerken die door de (centrale en/of lagere) overheid beïnvloed kunnen worden en die een vrij sterke invloed hebben op het aantal uren per week dat elk van de beide seksen besteedt aan huishoudelijke en gezinstaken. Het gaat hier om:

- 1) het aantal uren betaalde arbeid door vrouwen;
- 2) het aantal uren betaalde arbeid door mannen;
- 3) monetarisering van huishoudelijke en gezinstaken.

Het eerste en tweede punt hebben beide betrekking op de duur van de betaalde arbeid. De implicaties voor vrouwen en hun deelname in het arbeidsproces zijn echter, gemiddeld gesproken, anders dan voor mannen. Van de vrouwen participeert immers nog een grote minderheid in het geheel niet op de arbeidsmarkt en van de wel participerende vrouwen werkt een relatief groot deel in kleine deeltijdbanen. Voor vrouwen zou het beleid ter herverdeling van onbetaald werk dus vooral gericht moeten zijn op toetreding tot de arbeidsmarkt, voorkoming van uittreding, en het verruimen van de wekelijkse arbeidstijd van kleine deeltijdbanen tot grote deeltijdbanen. Voor mannen daarentegen, die immers in overgrote meerderheid voltijds werken, zou het beleid ter herverdeling van onbetaald werk vooral gericht moeten zijn op het terugdringen van de wekelijkse arbeidstijd. Voor samenwonende mannen en vrouwen blijkt, dat bij een (betaalde) arbeidstijd van circa 30 uur per week voor de

vrouwelijke partner, een verdeling van huishoudelijke en gezinstaken over partners wordt bereikt die nauwelijks nog ongelijk genoemd kan worden.

In de thans lopende discussie in het parlement en bij diverse adviesorganen over het al dan niet invoeren van een wettelijk recht op deeltijdarbeid en van gelijke behandeling van deeltijders en voltijders zouden deze onderzoeksresultaten en de daaruit voortvloeiende beleidssuggesties mede betrokken kunnen worden.

Het derde element betreft monetarisering of commercialisering, het kopen van goederen of diensten om de tijd besteed aan huishoudelijke en gezinstaken terug te dringen. Behalve voor gehuwde of samenwonende vrouwen kan dit relevant zijn voor alle werkenden die leven in een huishouden zonder huisvrouw of huisman. Het kan ook alleenstaanden en alleenstaande ouders behoeden voor een al te groot aantal uren betaalde plus onbetaalde arbeid en een overgeorganiseerd en hectisch bestaan. Bij stimulering door de overheid van monetarisering van huishoudelijke en gezinstaken kan bijvoorbeeld worden gedacht aan financiële stimulering door middel van verhoging van het arbeidskostenforfait in het belastingstelsel.

Daarnaast zou het raadzaam zijn om beleid ter stimulering van monetarisering primair te richten op die huishoudelijke en gezinstaken die relatief veel tijd kosten, omdat daarvan immers het meeste effect is te verwachten. De omvangrijkste taken qua tijdsbesteding betreffen: het werk aan maaltijden, schoonmaken, wassen en herstellen van kleding, boodschappen doen en, voor ouders - vooral moeders - met een jongste kind tot 14 jaar: de zorg voor kinderen. Wat hieruit volgt aan mogelijk te stimuleren ontwikkelingen is bepaald niet nieuw; een eigentijdse opsomming zou er als volgt kunnen uitzien: restaurants op school en werk, voorzieningen om warme maaltijden af te halen en/of te laten thuisbezorgen, productie van kant-en-klare (ingrediënten voor) maaltijden, schoonmaakdienstverlening, wasserijen annex kledingherstelbedrijven, en boodschappendiensten al dan niet via het werk, localisering van winkels en dienstverlenende bedrijven bij of in kantoorgebouwen en industrieterreinen, opvang voor kinderen beneden en in de basisschoolleeftijd. Dit laatste kan zowel de vorm aannemen van opvang- of oppasvoorzieningen als van verlofmogelijkheden voor ouders.

Sommige van deze vormen van dienstverlening ontwikkelen zich al enige tijd eenvoudigweg volgens de werking van het marktprincipe (in zowel de informele als de formele sfeer) of mede dankzij stimulering door de overheid. Een belangrijke vraag is of een gefragmenteerde ontwikkeling van al deze activiteiten als optimaal gezien moet worden. Daarom is de oprichting van buurt-, wijk- of stadsdeelgebonden dienstencentra voor huishoudelijke en zorgactiviteiten ten behoeve van particuliere huishoudens het overwegen waard. Deze centra zouden kunnen werken op uitzendbasis; tevens zou van hieruit tegemoet kunnen worden gekomen aan de behoefte aan huishoudelijke en zorgactiviteiten (en bijv. ook klusjes) voor chronisch zieken, gehandicapten en bejaarden, voor zover aan deze behoefte niet tegemoet gekomen wordt door informele of formele zorgverlening. Voor de totstandkoming hiervan zou op een of andere wijze aansluiting gezocht kunnen worden bij reeds bestaande vormen van dienstverlening, zoals klusjesdiensten en gezinsverzorging.

Interessant is verder dat bij dergelijke dienstencentra laag geschoolde arbeidskrachten werk zullen kunnen vinden en dat betreffende werkers een formele rechtspositie kan worden geboden. Om dergelijke centra en meer in het algemeen de commerciële huishoudelijke dienstverlening te kunnen laten concurreren met de informele markt, zou het de moeite waard zijn om te onderzoeken of en in hoeverre dit type werk fiscaal minder kan worden belast, wat betreft sociale verzekeringen kan worden vereenvoudigd, en wat betreft vestigingsvereisten kan worden gedereguleerd.

Een laatste opmerking met het oog op aanknopingspunten voor beleidsmaatregelen betreft de toegenomen tijd die zowel vrouwen als mannen met een jong kind aan de zorg voor kinderen zijn gaan besteden in de periode 1975-1990. Hieruit kan niet afgeleid worden dat moeders van jonge kinderen zouden wensen af te zien van het verrichten van betaalde arbeid; de ontwikkeling in de arbeidsparticipatie van deze vrouwen spreekt een dergelijke interpretatie nogal tegen. Immers, in 1975 had van de moeders met een kind beneden 4 jaar 12% een betaalde baan, in 1990 was dit cijfer

inmiddels gestegen naar 33% en de stijging heeft zich ook daarna nog voortgezet. Wel kan de toename van de tijd besteed aan de zorg voor jonge kinderen, die zich zowel bij vaders als bij moeders heeft voorgedaan, gezien worden als de realisatie van een wens om in ieder geval een redelijke hoeveelheid tijd met het jonge kind door te brengen. Dat wijst op de wenselijkheid voor werkende moeders en vaders om ouderschapsverlof te kunnen opnemen en/of in deeltijd te kunnen werken. Of de in 1991 van kracht geworden Wet op het ouderschapsverlof daartoe voldoende mogelijkheden biedt, kan echter uit het onderhavige onderzoek niet worden afgeleid. Evenmin kan uit dit onderzoek worden afgeleid of de mogelijkheden om in deeltijd te (gaan) werken voor vaders en moeders voldoende zijn.

Literatuur

Atkinson (1987)

Atkinson, A. M. Fathers' participation and evaluation of family day care. In: *Family Relations* (1987) 36 (146-151).

Barnett en Baruch (1987)

Barnett R.C., en G.K. Baruch. Determinants of fathers' participation in family work. In: *Journal of Marriage and the Family* (1987) 49 (29-40).

Batenburg en Knulst (1993)

Batenburg, R.S., en W.P. Knulst. *Sociaal-Culturele Beweegredenen: onderzoek naar de invloed van veranderende leefpatronen op de mobiliteitsgroei sinds de jaren zeventig*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau; Den Haag: Vuga. Cahier nr.96, 1993.

Becker (1965)

Becker, G.S. A theory of the allocation of time. *The Economic Journal* (1965) 80 (493-517).

Becker (1981)

Becker, G.S. *A treatise on the family*. Cambridge/Massachusetts: Harvard University Press, 1981.

Beets en Moors (1991)

Beets, G., en H. Moors. Hoe goed zorgt de overheid voor ouders en kinderen? In: *DEMOS* 7 (1991) juli/augustus (49-52).

Berk (1985)

Berk, S.F. *The gender factory: the apportionment of work in american households*. New York: Plenum, 1985.

Blood en Wolfe (1960)

Blood, R.O., en D.M. Wolfe. *Husbands and wives: the dynamics of married living*. Illinois: The Free Press of Glencoe, 1960.

Ter Bogt en Van Praag (1992)

Bogt, T.F.M. ter en C.S. van Praag. *Jongeren op de drempel van de jaren negentig*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau; Den Haag: Vuga. Cahier nr. 90, 1992.

Bruyn-Hundt (1985)

Bruyn-Hundt M. *Huishouden = onbetaalde arbeid: maar huisvrouwenloon geen oplossing*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1985.

Bulatao (1979)

Bulatao, R.A. Further evidence of the transition in the value of children. Honolulu, Hawaii: East-West Population Institute (Paper no. 60-B), 1979.

CBS (1960)

Centraal Bureau voor de Statistiek. *Volkstelling 1960*. Den Haag: Staatsuitgeverij.

CBS (1975)

Centraal Bureau voor de Statistiek. *Arbeidskrachtentelling 1975*. Den Haag: Staatsuitgeverij.

CBS (1987)

Centraal Bureau voor de Statistiek. Overzicht van de tijdsbesteding in 1985. Den Haag: Staatsuitgeverij, 1987.

CBS (1988a)

Centraal Bureau voor de Statistiek. Onderzoek gezinsvorming 1988; samenwonen, trouwen, geboorteregeling, werken en kinderen krijgen. Den Haag: SDU-uitgeverij, 1988.

CBS (1988b)

Centraal Bureau voor de Statistiek. Tijdsbestedingsonderzoek 1987: voorlopige uitkomsten, eerste halfjaar 1987. Voorburg: CBS, 1988 (Sociaal-Culturele Berichten 1988-8).

CBS (1990)

Centraal Bureau voor de Statistiek., enquête Beroepsbevolking 1990.

CBS (1992a)

Centraal Bureau voor de Statistiek. Negentiger Jaren Statistiek in Tijdreeksen. 1992.

CBS (1992b)

Centraal Bureau voor de Statistiek. Mannen en vrouwen naast elkaar 1992. Den Haag: SDU, 1992.

CBS (1993)

Centraal Bureau voor de Statistiek. Statistisch Jaarboek 1993. Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Van Daal (1990)

Daal, H.J. van. Vrijwilligerswerk en informele hulp in Nederland. Den Haag: Nederlands Instituut voor Maatschappelijk Werk Onderzoek, 1990.

Van Daalen (1993)

Daalen, R. van. Van 'lekker schoon' tot 'schoon genoeg': veranderingen in de schoonmaak van het privé-huis. In: Huishoudstudies: Tijdschrift voor huishoud- en consumentenvraagstukken en facilitair management (1993) 3 (10-19).

Droogleever Fortuijn (1993)

Droogleever Fortuijn, J. Een druk bestaan: tijdsbesteding en ruimtegebrek van tweeverdieners met kinderen. Proefschrift Universiteit van Amsterdam. Amsterdam: Amsterdam University Press (1993)

England en Farkas (1986)

England, P., en G. Farkas. Households, employment, and gender: a social, economic and demographic view. New York: Aldine, 1986.

Gecas (1976)

Gecas, V. The socialization and child care roles. In: F.I. Nye (ed.) Role structure and analysis of the family. Beverly Hills: Sage Publications, 1976, 33-59.

Geerken en Gove (1983)

Geerken M., en W.R. Gove. At home and at work: the family's allocation of labor. Beverly Hills: Sage Publications, 1983.

Grift et al. (1989)

Grift, Y.K., J.J. Siegers, en G.N.C. Suy. Tijdsbesteding in Nederland: omvang en samenstelling van de huishoudelijke produktie. Den Haag: SWOKA, 1989 (Onderzoeksrapporten nr. 65).

Hagenaars en Wunderink-Van Veen (1990)

Hagenaars, A.J.M., en S.R. Wunderink-Van Veen. *Soo gewonne soo verteert: economie van de huishoudelijke sector*. Leiden/Antwerpen: Stenfert Kroese, 1990.

Havinga (1983)

Havinga, T. *Huisvrouwen en herverdelen van huishoudelijk werk*. Den Haag: Voorlopige Begeleidingsgroep voor Emancipatie-Onderzoek, 1983.

Hochschild (1989)

Hochschild, A. *The second shift: working parents and the revolution at home*. New York: Viking, 1989.

Homan et al. (1986)

Homan, M.E., A.J.M. Hagenaars, en B.M.S. Van Praag. *Interhuishoudelijke vergelijkingen van consumptie, welvaart en tijdsallocatie: eindverslag van het onderzoek kostwinnersproblematiek*. Den Haag: ministerie van Economische Zaken, 1986.

Hooghiemstra en Niphuis-Nell (1993)

Hooghiemstra, B.T.J en M. Niphuis-Nell. *Sociale atlas van de vrouw; deel 2, arbeid, inkomen en faciliteiten om werken en de zorg voor kinderen te combineren*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau; Den Haag: VUGA, 1993.

Imbens (1992)

Imbens, J.C.M. *De arbeidsparticipatie van vrouwen met kinderen; uitkomsten van de enquête beroepsbevolking*. Supplement bij Sociaal-Economische Maandstatistiek, 6 (1992) 4-9.

Juster en Stafford (1991)

Juster, F.T., en F.P. Stafford. *The allocation of time: empirical findings, behavioural models, and problems of measurement*. In: *Journal of Economic Literature* (1989) 29 (471-522).

Knijn (1992)

Knijn, T. *Balanceren op ongelijke leggers; veranderingen in zorg- en arbeidsverhoudingen tussen de seksen*. In: *Tijdschrift voor Vrouwenstudies* (1992) 13 (497-509).

Knijn en Verheijen (1982)

Knijn, T., en C. Verheijen. *Moederschap in een vrouwenblad, van opoffering naar zelfontplooiing*. Katholieke Universiteit Nijmegen: Vakgroep Cultuur- en Godsdienstpsychologie (Intern rapport 82 CG 04, 1982).

Knijn et al. (1994)

Knijn, T., A. van Nuenen, en A. van der Avort. *Zorgend vaderschap*. In: *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, (1994) 20 (70-97).

Knulst (1977)

Knulst, W. *Een week tijd, rapport van een onderzoek naar de tijdsbesteding van de Nederlandse bevolking in oktober 1975*. Den Haag: Staatsuitgeverij, 1977 (Sociaal en Cultureel Planbureau; Cahier 10).

Knulst en Schoonderwoerd (1983)

Knulst, W., en L. Schoonderwoerd. *Waar blijft de tijd: onderzoek naar de tijdsbesteding van Nederlanders*. Den Haag: Staatsuitgeverij. *Sociale en Culturele Studies* 4, 1983.

Knulst en Van Beek (1990)

Knulst, W.P., en P. van Beek. Tijd komt met de jaren: onderzoek naar tegenstellingen en veranderingen in dagelijkse bezigheden van Nederlanders op basis van tijdbudgetonderzoek. Rijswijk/Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/VUGA, 1990 (Sociale en Culturele Studies nr. 14).

Komter (1985)

Komter, A. De macht van de vanzelfsprekendheid. Den Haag: VUGA.

Van der Lippe (1993)

Lippe, T. van der. Arbeidsverdeling tussen mannen en vrouwen. Proefschrift, Universiteit Utrecht. Amsterdam: Thesis Publishers, 1993.

Van der Lippe et al. (1993)

Lippe, T., A. van Doorne-Huiskes, en J.J. Siegers. Het aandeel van mannen in huishoudelijk werk. In: Mens en Maatschappij (1993) 68 (133-152).

Van der Lippe en van Doorne-Huiskes (1994)

Lippe, T., en A. van Doorne-Huiskes. Een vergelijking tussen mannen en vrouwen: veranderingen in stratificatie? in: J. Dronkers en W.C. Ultee. Sociale stratificatie en mobiliteit. Assen: Van Gorcum (te verschijnen in 1994).

McKee (1982)

McKee, L. Fathers' participation in infant care: a critique. In: McKee, L., en M. O'Brien (eds.), The father figure. London//New York: Tavistock Publications, 1982.

Niphuis-Nell (1981)

Niphuis-Nell, M. Motivatie voor ouderschap; een onderzoek naar de invloed van attitudes op het proces van gezinsvorming. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1981.

Niphuis-Nell (1992)

Niphuis-Nell, M. De emancipatie van meisjes en jonge vrouwen: rapportage ten behoeve van een evaluatie van het meisjesbeleid. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau; Den Haag: VUGA, 1992.

Niphuis-Nell (1993)

Niphuis-Nell, M. Om de macht over het nageslacht: ouderschapsrecht, moederschap en vaderschap door de jaren heen. Nemesis (1993) 9 (199-206).

Oakley (1976)

Oakley, A. Housewife. Harmondsworth: Penquin, 1976 (1974).

OESO (1991)

OESO. Shaping Structural Change - The role of women. Report by high-level group of experts to the Secretary-General, OESO, Parijs, 1991.

Rademaker (1978)

Rademaker, L (red.). Sociologische encyclopedie. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum, 1978.

SCP (1992)

Sociaal en Cultureel Rapport 1992. Rijswijk/Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/VUGA, 1992.

Stoop en Oudhof (1990)

Stoop, I.A.L., en J. Oudhof. Tijdsbesteding van paren. *Statistisch Magazine* (1990) 10, nr. 4. Centraal Bureau voor de Statistiek. Den Haag: SDU.

Stuurgroep Toekomstscenario's Gezondheidszorg (1992)
STG. Toekomstscenario's voor eerstelijnszorg en thuiszorg. Deel 1: scenarioreport 1992.
Houten/Zaventem: Bohn Stafleu van Loghum, 1992.

Tavecchio en Van Ijzendoorn (1982)
Tavecchio, L.W.C., en M.H. van Ijzendoorn. Taakverdeling bij ouders van jonge kinderen: een onderzoek naar man-vrouw verschillen in het hedendaags gezin. In: *Bevolking en Gezin* (1982) (19-48).

TK (1992/1993)
Beleidsprogramma emancipatie 'Met het oog op 1995'. Tweede Kamer vergaderjaar 1992/1993, 22913, nrs 1-2. Den Haag: SDU uitgeverij.

Ve (1989)
Ve, H. The male gender role and responsibility for child care. In: Boh, K. et al. *Changing patterns of European family life: a comparative study of 14 European countries*. London/New York: Routledge 1989.

Vollebergh (1986)
Vollebergh, W. De a-symmetrie in het 'symmetrisch gezin'. In: *Sociale Wetenschappen* (1986) 29 (295-321).

Wheelock (1990)
Wheelock, J. *Husbands at home: the domestic economy in a post-industrial society*. Londen: Routledge, 1990.